

VAASAN YLIOPISTO
KAUPPATIETEELLINEN TIEDEKUNTA
LASKENTATOIMEN JA RAHOITUKSEN YKSIKKÖ

Juhana Isomäki

**YHTEISKUNTAVASTUUN VAIKUTUS TILINTARKASTUKSEN
HINNOITTELUUN**

Laskentatoimen
pro gradu -tutkielma
Laskentatoimen ja tilintarkastuksen
maisteriohjelma

VAASA 2017

SISÄLLYSLUETTELO	sivu
KUVIOLUETTELO	5
TAULUKKOLUETTELO	5
TIIVISTELMÄ	7
1. JOHDANTO	9
1.1. Tutkimusongelma ja aiheen merkitys	10
1.2. Tutkielman rakenne	11
2. TILINTARKASTUSPALKKION MUODOSTUMINEN	13
2.1. Tilintarkastusasiakkaan ominaisuudet	14
2.2. Tilintarkastajan ominaisuudet	17
2.3. Toimeksiannosta johtuvat tekijät	19
2.4. Riskiperusteinen tilintarkastus	20
3. YRITYKSEN YHTEISKUNTAVASTUU	22
3.1. Yrityksen yhteiskuntavastuun luonne	23
3.2. Yhteiskuntavastuun osa-alueet	24
3.2.1. Taloudellinen vastuu	24
3.2.2. Ympäristövastuu	25
3.2.3. Sosiaalinen vastuu	26
3.2.4. Corporate governance	27
3.3. Yhteiskuntavastuun raportointi	28
3.4. Yhteiskuntavastuun arvioinnit	29
3.4.1. Yhteiskuntavastuun mittaaminen	31
3.4.2. Yhteiskuntavastuun arviointiin liittyviä haasteita	32
4. YHTEISKUNTAVASTUUN VAIKUTUS TILINTARKASTUS- PALKKIOIHIN	34
4.1. Yhteiskuntavastuun yhteys tilintarkastusriskiin	34
4.2. Yhteiskuntavastuun vaikutus tilintarkastuspalkkioihin	40
5. TUTKIMUKSEN AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ	42
5.1. Aineisto	42

5.2. Regressiomalli	43
6. TUTKIMUSTULOKSET	48
6.1. Muuttujien jakaumien kuvailu	48
6.2. Regressioanalyysin oletusten toteutuminen	50
6.3. Regressioanalyysien tulokset	51
6.4. Herkkyysanalyysit	55
6.5. Yhteenveto tutkimustuloksista	56
7. YHTEENVETO	58
7.1. Johtopäätökset	59
7.2. Jatkotutkimussuositukset	61
LÄHDELUETTELO	63
LIITTEET	72
Liite 1. Aineiston yritysten toimialajakauma	72
Liite 2. Tilintarkastuspalkkion luonnollisen logaritmin jakauma ja normaalisuustestien tuloksia	73
Liite 3. Muuttujaparien väliset Pearsonin korrelaatiokertoimet	74
Liite 4. Regressiomallin 1 residuaalien jakaumakuvioita	75

KUVIOLUETTELO

Kuvio 1. ASSET4:n ESG-arvioinnin rakentuminen	32
---	----

TAULUKKOLUETTELO

Taulukko 1. Mallin muuttujien kuvailevia tunnuslukuja	49
Taulukko 2. Yhteiskuntavastuun ja sen osa-alueiden kuvailevia tunnuslukuja	50
Taulukko 3. Regressioanalyysin (1) tulokset	52
Taulukko 4. Regressioanalyysin (2) tulokset	54

VAASAN YLIOPISTO**Kauppätieteellinen tiedekunta****Tekijä:**

Juhana Isomäki

Tutkielman nimi: Yhteiskuntavastuun vaikutus
tilintarkastuksen hinnoitteluun**Ohjaaja:**

Prof. Teija Laitinen

Tutkinto:

Kauppätieteiden maisteri

Oppiaine:

Laskentatoimi ja rahoitus

Koulutusohjelma:

Laskentatoimi ja tilintarkastus

Aloitusvuosi:

2012

Valmistumisvuosi:

2017

Sivumäärä: 75**TIIVISTELMÄ**

Yritysten sidosryhmät arvostavat yhä enemmän vastuullista liiketoimintaa. Organisaatioiden tulisi arvioida toimintansa vaikutuksia ympäröivään yhteiskuntaan ja raportoida niistä sidosryhmille. Vastuullinen toiminta voi tuoda yritykselle monenlaisia kilpailuetuja niin lyhyellä kuin pitkällä aikavälillä, sillä sen on todettu vaikuttavan muun muassa kuluttajien ostopäätöksiin, pääoman hintaan, brändiarvoon ja tulevaisuuden ennakkointiin. Vastuullisuus on siten monin tavoin yhteydessä muun muassa organisaation, sen sidosryhmien ja tilintarkastajan riskien tasoon. Tutkielman tarkoituksena oli tutkia, vaikuttaako yhteiskuntavastuu tilintarkastajan riskeihin siinä määrin, että tilintarkastaja ottaa sen huomioon tilintarkastuksen hinnoittelussa.

Tutkielmassa esitellään aikaisempia tutkimuksia hyödyntäen tilintarkastuspalkkioiden muodostumista, yhteiskuntavastuuta ja sen luonnetta sekä yhteiskuntavastuun vaikutusta tilintarkastajan riskeihin ja tilintarkastuspalkkioihin. Teorian ja aikaisempien tutkimusten pohjalta johdettiin tutkimushypoteesit. Yhteiskuntavastuun tason mittarina käytettiin ASSET4-yhtiön tekemiä arviointeja. Yhteiskuntavastuun kokonaistason oletettiin olevan negatiivisesti yhteydessä tilintarkastuspalkkioihin. Lisäksi kunkin osa-alueen, eli taloudellisen, sosiaalisen ja ympäristövastuun, oletettiin itsenäisesti vaikuttavan tilintarkastuspalkkioihin. Näin ollen vastuullisempi yritys maksaisi pienempiä ja vastuullisuutta laiminlyövä yritys korkeampia palkkioita.

Hypoteeseja testattiin käyttäen lineaarista regressioanalyysiä. Käytetyt regressiomallit ja valitut kontrollimuuttujat perustuivat aikaisemmissa tutkimuksissa havaittuihin tilintarkastuspalkkioihin vaikuttaviin tekijöihin. Aineistona käytettiin S&P 500 -indeksin yrityksiä ja havainnot kerättiin vuosilta 2010–2014. Lopullinen aineisto muodostui 1461 havainnosta. Tutkielman tuloksista ei saatu vahvistusta hypoteeseille, joten vastuullisuus ei millään osa-alueella tai kokonaisuutena pienennä palkkioita eikä vastuuttomuus liioin kasvata palkkioita.

AVAINSANAT: yhteiskuntavastuu, vastuullisuus, tilintarkastuspalkkio

1. JOHDANTO

Tilintarkastuspalkkioiden määräytyminen on ollut yksi suosituimpia tutkimusaiheita aina 1980-luvulta lähtien, kun johtavien tilintarkastusyhteisöjen muita korkeampi hinnoittelu herätti huolia oligopolisesta kilpailutilanteesta. Simunic (1980) kehitteli ensimmäisenä uudenlaisen tilintarkastuksen palkkiomallin, jota lukuisat tutkijat ovat sittemmin käyttäneet sovellettuna tutkiessaan eri tekijöiden vaikutusta tilintarkastuspalkkioiden määräytymiseen. Simunicin (1980) mukaan tilintarkastuspalkkio muodostuu tilintarkastustyön yksikköhinnasta ja vaadittavasta työn määrästä. Siten erot tilintarkastuspalkkioissa ovat selitettävissä joko yksikköhintaan tai työn määrään vaikuttavilla tekijöillä.

Jos yritys kohtaa odottamattomia tappioita, sidosryhmät etsivät luonnollisesti syyllistä tilanteeseen. Tilintarkastuksen tarkoitus on tarjota informaatiota yrityksen tilinpäätösraportoinnin luotettavuudesta sijoittajien ja muiden sidosryhmien päätöksenteon tueksi, joten varsin usein tappioita kohdattaessa syyttävä sormi osoittaa kohti tilintarkastajaa, mikäli tilintarkastuskertomus ei ole tarjonnut oikeaa kuvaa yrityksen taloudellisesta tilasta ja riskeistä. Tilintarkastajan on otettava tarkastustyössään huomioon se mahdollisuus, että häntä pidetään vastuussa mahdollisista tulevaisuuden tappioista tai että hän menettää maineensa. Näistä syistä riskipitoisten asiakkaiden tarkastus vaatii yleensä enemmän, jotta voidaan olla varmoja tilinpäätöstietojen oikeellisuudesta, ja vastaavasti tilintarkastuspalkkiokin on suurempi. Tilintarkastajan maine voi kärsiä sidoksesta huonomaineiseen asiakkaaseen siitäkkin huolimatta, että tilintarkastuskertomus on antanut oikean kuvan asiakkaan taloudellisesta tilanteesta. (esim. Brumfield, Elliot & Jacobson 1983: 68; Pratt & Stice 1994: 640; Bell, Landsman & Shackelford 2001: 35; Bell, Doo-gar & Solomon 2008: 729).

Yrityksen yhteiskuntavastuun käsite on noussut viimeisen vuosikymmenen aikana suuren yleisön tietoisuuteen ja eri sidosryhmät vaativat yrityksiltä yhä enemmän eitaloudellista informaatiota muun muassa päätöksenteon tueksi. Vastuullisen ja kestävä kehityksen mahdollistavan yritystoiminnan on tutkittu vaikuttavan yrityksen taloudellisen suorituskyvyn ohella myös muun muassa osakkeen arvoon ja pääomasijoittajien päätöksiin (English & Schooley 2014: 27). Vastuuttomilla yrityksillä puolestaan on muita useammin taloudellisia ongelmia, joskin yksittäisen yrityksen tapauksessa on hankala sanoa, aiheuttaako vastuuttomuus taloudellisia ongelmia vai aiheuttavatko taloudelliset ongelmat laiminlyöntejä yhteiskuntavastuun osa-alueilla. Joka tapauksessa kummatkin voivat lisätä yrityksen riskisyyttä, mikä tuo lisähaasteita tilintarkastajalle.

1.1. Tutkimusongelma ja aiheen merkitys

Tässä tutkielmassa käsitellään yrityksen yhteiskuntavastuun vaikutusta tilintarkastajan veloittamaan palkkioon. Aiheen kannalta on olennaista, millä yrityksillä yhteiskuntavastuun katsotaan olevan hyvällä tasolla ja millä yrityksillä huonolla tasolla. Tässä tutkielmassa vastuullisuuden tason määrittämiseen käytetään kolmannen osapuolen tarjoamia yhteiskuntavastuun arviointeja. Yhteiskuntavastuu on käsitteenä hyvin subjektiivinen ja ajan mittaan muuttuva, joten tutkielmassa vastuullisella yrityksellä viitataan keskimääräistä paremman arvion saaneeseen yritykseen. Vastaavasti vastuuton yritys on sellainen, jonka arvioinnin tulos on heikko. Tilintarkastuspalkkioiden osalta tutkimus rajataan koskemaan ainoastaan lakisääteisiä palkkioita sen sijaan, että otettaisiin huomioon yrityksen tilintarkastajalle maksama palkkio kokonaisuudessaan. Yritykset voivat ostaa tilintarkastajalta haluamansa määrän vapaaehtoisia lisäpalveluita, kuten vero- tai yritys-kauppaneuvontaa. Niistä veloittettava palkkio ei kuitenkaan liity samalla tavalla riskitasoon kuin lakisääteisen tilintarkastuksen palkkio. Nämä konsultointipalkkioiksi kutsutut maksut tekisivät tilintarkastuspalkkioista vertailukelvottomia, joten niitä ei lasketa mukaan selitettävään muuttujaan.

Ei-taloudellisen informaation kysynnän lisääntyessä yhä useammat yritykset ovat alkaneet julkaista yhteiskuntavastuuraportteja, joiden informaatiota esimerkiksi sijoittajat käyttävät nykyään taloudellisen informaation rinnalla tukemaan päätöksentekoa (English & Schooley 2014: 27). Grunert, Norden & Weber (2005: 528) havaitsivat pankkien sisäisiin luottoluokitukseen perustuvan tulevaisuuden ennustamisen olevan tarkempaa, kun arviointiin käytettiin taloudellisten ja ei-taloudellisten mittareiden sekoitusta. Monet tahot luottavat kolmansien osapuolien antamiin arvioihin yritysten vastuullisuudesta ja reagoivat varsinkin negatiivisiin signaaleihin. Yhdysvaltalaisissa tutkimuksissa suosittu yhteiskuntavastuarviointeja tekevä Kinder, Lydenberg, Domini Research & Analytics pudotti heinäkuussa 2006 Coca-Cola -yhtiön Broad Market Social Index -indeksistään, koska yhtiötä moitittiin sen toimista työntekijöitään ja ympäristöä kohtaan kehittämättömissä maissa. Indeksistä pudottamisen seurauksen USA:n suurin eläkesäätiö myi yli 50 miljoonalla dollarilla Coca-Colan osakkeitaan. (Chatterji, Levine & Toffel 2009: 126–127.)

Tutkielman tavoitteena on tutkia, missä määrin yrityksen yhteiskuntavastuu vaikuttaa tilintarkastuksen hinnoitteluun. Aikaisemmissa yhteiskuntavastuun ja tilintarkastuspalkkion välisissä tutkimuksissa on tutkittu erityisesti negatiivisen maineen vaikutusta tilintarkastuspalkkioon. Laiminlyönnit esimerkiksi ympäristöä tai työntekijöitä kohtaan voi-

vat tuoda negatiivista mainetta yhtiölle ja herättää huolia johdon eettisyydestä. Lyon & Maher (2005) selvittivät tutkimuksessaan vieraalle valtiolle annettujen lahjusten ja tilintarkastuksen hinnoittelun välistä yhteyttä. Kaikkien valtioiden lait eivät kiellä lahjuksia, mutta tutkimuksessa selvisi, että keskimäärin tilintarkastuspalkkiot olivat huomattavasti suuremmat yrityksillä, jotka raportoivat maksaneensa lahjuksia vieraille valtioille. Tilintarkastajat siis arvioivat tämän eettisesti kyseenalaisen toimenpiteen lisäävän tilintarkastusasiakkaan riskisyyttä. Koh & Tong (2013) puolestaan tutkivat KLD:n arviointeja hyödyntäen yhteiskuntavastuuseen liittyvien laiminlyöntien vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin. Heidän tutkimuksensa mukaan tilintarkastuspalkkiot olivat noin viidestä kolmeentoista prosenttia suuremmat yrityksillä, joilla oli KLD:n arvioiden mukaan puutteita yhteiskuntavastuussa.

Tässä tutkielmassa laajennetaan aikaisempia tutkimuksia tutkimalla yhteiskuntavastuuta kokonaisuutena sen sijaan, että keskityttäisiin ainoastaan negatiivisiin toimiin. Lisäksi tutkitaan erikseen eri osa-alueiden, eli taloudellisen, sosiaalisen ja ympäristövastuun, vaikutusta tilintarkastuksen hinnoitteluun. Kuten Kohin ja Tongin (2013) tutkimuksessa, eri osa-alueiden vaikutuksen voimakkuus voi olla huomattavasti erilainen. Yritysten yhteiskuntavastuun arviointiin käytetään ASSET4:n ESG-arvioita. Yhtiön asiantuntijat tekevät arviot yhdistelemällä ja analysoimalla tietoa lukuisista julkisesti saatavilla olevista lähteistä, kuten yhteiskuntavastuuraporteista, vuosikertomuksista ja kansalaisjärjestöjen verkkosivuilta (Thomson Reuters 2011). ASSET4 valittiin yhteiskuntavastuuarvioiden lähteeksi, koska sen arviot löytyvät yliopiston tietokannoista ja kattavat valtaosan määrän yrityksiä aina vuodesta 2002 lähtien. Tulokset on normaalijakautettu eli niissä on otettu huomioon vastuullisuuden keskimääräinen taso.

1.2. Tutkielman rakenne

Tutkielma sisältää teoriaosion ja empiriaosion. Teoriaosassa esitellään empiriaosan rakentumisessa ja hypoteesien tutkimisessa huomioon otettavia tekijöitä, jotka auttavat tilintarkastuspalkkioiden ja yhteiskuntavastuun välisen suhteen ymmärtämisessä. Tutkielman ensimmäinen luku on johdanto. Toisessa luvussa käsitellään olennaisimmat tekijät, joiden on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu vaikuttavan tilintarkastuspalkkioiden määräytymiseen. Näiden tekijöiden tunnistaminen on tärkeää, koska niitä käytetään kontrollimuuttujina regressiomalleissa, joilla hypoteeseja testataan.

Kolmannessa luvussa käsitellään yritysten yhteiskuntavastuuta. Luvun tarkoituksena on antaa lukijalle kokonaiskuva yhteiskuntavastuun luonteesta, sen osa-alueista ja raportoinnista. Yhteiskuntavastuun luonteen ja raportoinnin merkityksen ymmärtäminen on olennaista tarkasteltaessa vastuullisuuden vaikutusta tilintarkastajan käsitykseen yrityksen riskisyydestä. Regressiomalleissa käytetään yhteiskuntavastuun mittarina kolmannen osapuolen tarjoamia yhteiskuntavastuun arviointeja, joten luvussa käsitellään myös arviointeja kokonaisuutena ja niiden käyttöön liittyviä haasteita. Neljännessä luvussa esitellään aikaisempia tutkimuksia yhteiskuntavastuun vaikutuksesta tilintarkastusriskiin ja -palkkioihin sekä johdetaan tutkimushypoteesit.

Tutkielman viidennessä luvussa esitellään käytettävä aineisto ja perustelut sen valinnalle. Tutkimusmenetelmänä käytetään regressioanalyysiä, joten luvun aikana muodostetaan aikaisempia tutkimuksia apuna käyttäen regressiomallit, joilla hypoteeseja testataan. Kuudennessa luvussa suoritetaan tilastolliset testaukset, kuvaillaan muuttujien jakaumia, tarkastetaan regressioanalyysin oletusten täytyminen sekä esitellään tutkimustulokset. Seitsemännessä luvussa tehdään yhteenvedo tutkielmasta sekä esitetään johtopäätökset ja jatkotutkimussuositukset.

2. TILINTARKASTUSPALKKION MUODOSTUMINEN

1970-luvun lopulla Yhdysvalloissa tilintarkastusmarkkinoiden voimakas keskittyminen herätti huolia kilpailun puuttumisesta. Erityisesti Big Eight -ryhmään kuuluvia tilintarkastusyhteisöjä syytettiin monopolisoinnista. Varhaisin akateeminen tutkimus tilintarkastuksen hinnoittelusta ja palkkion muodostumiseen vaikuttavista tekijöistä on Simunicin (1980) julkaisema tutkimus, jonka tarkoituksena oli selvittää suurten tilintarkastusyhteisöjen mahdollinen monopoliasema. (Simunic 1980: 161; Niemi 2003: 5.)

Simunic (1980) kehitti tutkimustaan varten mallin, joka selittää palkkion määräytymisen. Malli perustui hypoteesiin, jonka mukaan palkkio koostuu suoritettavien tilintarkastuspalveluiden määrästä ja yksikköhinnasta. Erot palkkioissa johtuvat siten tekijöistä, jotka vaikuttavat joko tehtävän työn määrään tai työn yksikköhintaan. Simunic (1980) oletti, että asiakas ja tilintarkastaja ovat yhteisesti ja erikseen vastuussa tilinpäätöksen käyttäjille tilinpäätöksen virheiden aiheuttamista tappioista. Tilintarkastajan on siten otettava hinnoittelussa ja tarkastuksen toteutuksessa huomioon todennäköisyys, että häntä pidetään vastuussa mahdollisista tulevaisuuden tappioista. Esimerkiksi, mitä suurempi tai kompleksisempi tarkastettava yritys on, sitä suurempi on myös tilintarkastusriski eli riski että tilinpäätöksessä on olennainen virhe ja sitä ei havaita. Näiden kohteiden tarkastaminen ja riskin laskeminen hyväksyttävälle tasolle vaatii siten enemmän työtä, mikä kasvattaa tilintarkastuspalkkiota. (Pratt & Stice 1994: 640.) Liiketoimintariskillä puolestaan tarkoitetaan mahdollisuutta, että tilintarkastaja kärsii harmia taloudellisten tappioiden tai maineen menetyksen muodossa. Tämä riski on olemassa myös silloin, kun tilintarkastuskertomus on asianmukainen (Brumfield ym. 1983: 60; Lyon & Maher 2005: 135).

Suurin osa tilintarkastuksen hinnoitteluun ja palkkioihin liittyvistä tutkimuksista perustuu Simunicin (1980) luomaan malliin, jota tosin on laajennettu uusilla muuttujilla tutkittaessa yksityiskohtaisempia kysymyksiä (Cobbin 2002: 54). Meta-analyysissään Hay, Knechel ja Wong (2006) esittelevät ja arvioivat yleisimmin käytettyjä muuttujia, joita tilintarkastuspalkkioihin liittyvissä tutkimuksissa on käytetty yli 25 vuoden aikana.

Seuraavissa alaluvuissa käydään läpi hinnoitteluun vaikuttavia tekijöitä ja yleisesti käytettyjä mittareita. Tarkoituksena on tunnistaa kontrollimuuttujat eli ennestään tiedossa olevat palkkioita selittävät muuttujat, joita käytetään tutkielman regressiomallissa. Koska eri muuttujien lukumäärä on valtava, keskitytään tässä niihin, joiden on aikaisemmissa tutkimuksissa todettu vaikuttavan olennaisesti tilintarkastuspalkkioon.

2.1. Tilintarkastusasiakkaan ominaisuudet

Tilintarkastusasiakkaan koolla on havaittu olevan suurin vaikutus tilintarkastuspalkkioon. Sen vaikutus on todettu lähes jokaisessa tilintarkastuspalkkion muodostumisesta tehdyssä tutkimuksessa ja tulokset ovat olleet lähes poikkeuksetta yhdenmukaisia. Korrelaatio on positiivinen eli asiakkaan koon kasvaessa palkkio kasvaa ja koon pienentyessä palkkiokin on pienempi. Hinnoittelun vaihtelusta noin 70 % on tavallisesti selittyntä asiakkaan koolla, joskin pienillä yhtiöillä vastaavan prosenttiluvun on havaittu olevan huomattavasti pienempi. (esim. Hackenbrack & Knechel 1997: 488; Hay ym. 2006: 169; Hay 2013: 169.)

Asiakkaan koon yleisin mittari on taseen loppusumma, josta usein otetaan luonnollinen logaritmi lineaarisen suhteen parantamiseksi. Vaihtoehtoinen menettelytapa, jota Simunic (1980; 1984) käytti, on jakaa tilintarkastuspalkkio taseen loppusummalla. Kyseistä tapaa on tosin käytetty harvoin eikä se ole suosiossa tutkijoiden keskuudessa. Myös liikevaihtoa on käytetty muutamissa tutkimuksissa mittarina. (Hay ym. 2006: 169.) Simunic (1980: 172) kuitenkin katsoi taseen loppusumman olevan parempi mittari. Se on liikevaihtoa läheisemmin yhteydessä tappiolle altistumiseen, sillä oikeustoiimiin johtavat virheet tilinpäätöksessä aiheutuvat usein varojen virheellisistä arvostuksista. Fleischer ja Goettsche (2012: 156) puolestaan käyttivät koon mittarina työntekijöiden määrää, koska se ei vaikuta muihin muuttujiin, toisin kuin tilinpäätöksestä otetut tiedot. Se ei myöskään ole yhtä suhdanneherkkä kuin liikevaihto tai taseen loppusumma.

Tarkastettavan asiakkaan kompleksisuuden on todettu kasvattavan vaadittavan työn määrää (esim. Simunic 1980: 176; Turpen 1990: 62; Bamber, Bamber & Schoderbek 1993: 17; Hackenbrack & Knechel 1997: 481). Kompleksisen asiakkaan tarkastaminen on vaikeampaa ja kasvattaa siten virheen havaitsematta jäämisen mahdollisuutta. Kompleksisuuden määrittämiseen on käytetty monia eri mittareita, joista käytetyin on tytäryhtiöiden lukumäärä. Muita käytettyjä mittareita ovat muun muassa toimintasegmenttien määrä, ulkomaisten tytäryhtiöiden määrä sekä toimipaikkojen määrä. (Hay ym. 2006: 169; Hay 2013: 169.) Simunic (1980: 172) toteaa hajauttamisen ja liiketoiminnan monipuolisuuden tekevän yhtiöstä kompleksisen. Hajauttamisen mittarina hän käytti tytäryhtiöiden lukumäärää, monipuolisuuden mittarina puolestaan SIC-koodien määrää ja ulkomaisten varojen suhdetta taseen loppusummaan. Hän katsoi, että mitä enemmän yrityksellä on päätöksiä tekeviä yksiköitä, sitä enemmän tarvitaan työtä kaikkien toimien tarkastamiseen. Tilintarkastajan subjektiivista arviota on myös käytetty kompleksisuu-

den mittarina regressiomalleissa (Simunic & Stein 1996: 129). Bell ym. (1994: 67) havaitsivat tarkastettavien raporttien määrän vaikuttavan positiivisesti tehtyjen työtuntien määrään. Tämä tosin ei pätenyt pieniin yrityksiin. Hayn ym. (2006: 169) meta-analyysin mukaan 81 %:ssa tutkimuksista kompleksisuus oli merkittävä tilintarkastuksen hinnoitteluun positiivisesti vaikuttava tekijä. Käytetyistä mittareista tytäryhtiöiden lukumäärällä oli voimakkain merkittävyys, kun taas toimintasegmenttien määrällä näytti olevan heikoin merkittävyys ja yhdessä tutkimuksessa oli todettu sen vaikuttavan negatiivisesti tilintarkastuspalkkioihin.

Toimintariskillä on todettu olevan positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioon. Se tarkoittaa, että tietyt taseen erät ovat muita herkempiä virheille, koska niiden arvostus on monimutkaista ja niiden tarkastaminen vaatii tilintarkastajalta erityishuomiota ja -toimenpiteitä (Simunic 1980: 173; Hay ym. 2006: 170; Hay 2013: 169). Bellin ym. (1994) tutkimuksen mukaan suurten yritysten tarkastamiseen käytettyjen työtuntien määrä oli yleensä pienempi, mikäli yrityksen toimintariski oli arvioitu matalaksi.

Yleisimmin käytetyt toimintariskin mittarit ovat varaston arvo jaettuna taseen loppusummalla, saatavien arvo jaettuna taseen loppusummalla sekä varaston ja saatavien yhteissumma jaettuna taseen loppusummalla. Hayn ym. (2006: 170) mukaan 71 prosentissa näistä tutkimuksista toimintariskillä osoitettiin olevan merkittävä positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioon. Tutkimuksissa, joissa käytettiin mittarina saamisten ja varaston yhteissummaa jaettuna taseen loppusummalla, tulokset olivat yhtenäisimmät osoittaen positiivisen yhteyden.

Yhtiön kannattavuudella on tavallisesti ajateltu olevan vaikutusta tilintarkastuksen hinnoitteluun, koska yhtiön huono taloudellinen suorituskyky lisää konkurssiriskiä. Konkurssin kohdatessa sidosryhmät hakevat todennäköisesti korvauksia, mikäli tilintarkastuskertomuksesta ei ilmene konkurssin uhka. Heikko kannattavuus lisää siten riskiä, että tilintarkastajalta haetaan korvauksia oikeusteitse, joten tilintarkastaja saattaa hakea lisävarmistusta suorittamalla enemmän tarkastustoimenpiteitä. Velkaantuminen niin ikään kertoo yhtiön taloudellisesta suorituskyvystä ja konkurssiriskistä altistaen tilintarkastajan korkeammalle riskille. (Simunic 1980: 173–174; Hay ym. 2006: 170–171.) Heikon taloudellisen suorituskyvyn on myös havaittu lisäävän kirjanpitovirheitä, joiden määrä luonnollisesti johtaa korkeampaan tilintarkastusriskiin. (Pratt & Stice 1994: 643, 649).

Kannattavuutta on tavallisesti mitattu kokonaispääoman tuotto prosentilla (ROA) ja edellisten tilikausien tappioilla, joihin on käytetty dummy-muuttujan arvoa 1, mikäli edellisiltä tilikausilta on tappioita. Meta-analyysissä ilmeni, että kokonaispääoman tuotto prosenttien käyttö ei tuottanut yhtenäisiä tuloksia, mutta kokonaisuudessaan negatiivinen yhteys palkkioon oli merkittävä. Edellisten tilikausien tappion käyttäminen kannattavuuden mittarina vaikutti odotusten mukaan positiivisesti tilintarkastuspalkkioon ja siitä on tullut yhä tärkeämpi palkkiota määrittävä tekijä. (Hay ym. 2006: 170.)

Velkaantumisen mittarina on yleisimmin käytetty velkaantuneisuusastetta, joka on velkojen suhde taseen loppusummaan, tai quick ratiota. Ensimmäisen on todettu vaikuttavan positiivisesti ja jälkimmäisen negatiivisesti tilintarkastuspalkkioon. Tutkimustulokset eivät ole olleet täysin yhtäläisiä, mutta kokonaisuutena asiakkaan velkaantuneisuuden on todettu olevan yhteydessä hinnoitteluun. (Hay ym. 2006: 171.)

Asiakkaan omistusmuodon on todettu vaikuttavan tilintarkastuspalkkioon, joten sitä käytetään usein tutkimuksissa tilintarkastuspalkkiota selittävänä tekijänä. Joidenkin omistusmuotojen on todettu kasvattavat todennäköisyyttä, että tilintarkastaja joutuu korvausvelvolliseksi kohdattaessa mahdollisia tappioita. Brumfield ym. (1983: 66) ovat esimerkiksi todenneet omistuksen keskittymisen vaikuttavan tilintarkastajan oikeudenkäyntiriskiä. Kun kyseessä on julkinen osakeyhtiö, eli omistus on hajautunut, mahdollinen virhe tilintarkastuksessa vaikuttaa suurempaan intressijoukkoon, jolloin todennäköisyys korvausvaatimuksille on suurempi. Tämä on luonnollisesti otettava huomioon hinnoittelussa.

Tavallisesti kahta omistusmuotoa verrataan keskenään ja niistä riskisempi saa regressioanalyysissä dummy-muuttujan arvoksi 1. Yleisimmät vastinparit ovat julkinen – yksityinen yhtiö, osakeyhtiö – osuuskunta sekä enemmistöomistaja – ei enemmistöomistaja. Yhdenmukaisimmat tulokset saatiin niistä tutkimuksista, joissa käytettiin dummy-muuttujana ensin mainittua vastinparia. Julkisen yhtiömuodon havaittiin olevan merkittävä positiivinen tekijä hinnoiteltaessa tilintarkastusta. Samantapaisia tuloksia saatiin toisesta vastinparista eli osakeyhtiömuodon todettiin olevan yhteydessä korkeampiin palkkioihin. Enemmistöomistajan vaikutuksesta ei puolestaan saatu yhdenmukaisia tuloksia, mutta siihen liittyvistä tutkimuksista neljässä havaittiin negatiivinen vaikutus, vain yhdessä positiivinen ja lopuissa kolmessa vaikutus oli merkityksetön. (Hay ym. 2006: 171, 175.)

Vain harvat tutkijat ovat onnistuneet saamaan dataa sisäisistä kontrolleista, joten usein niiden laajuutta on mitattu sisäisen tarkastuksen mittareilla, joita ovat muun muassa sisäisen tarkastuksen kulut, tarkastajien lukumäärä ja kulut suhteessa taseen loppusummaan (Hay ym. 2006: 175). Jotkin tutkijat ovat olettaneet sisäisten kontrollien ja tarkastuksen pienentävän tilintarkastuspalkkiota, koska ne nähdään tilintarkastuksen korvikkeena, joka vähentää tilintarkastajan työtä. Toiset taas esittävät omistajaohjauksen (corporate governance) ja kontrollien olevan ulkoista tilintarkastusta täydentäviä toimintoja, joiden kehittyneisyys kasvattaa palkkiota (Hay ym. 2008: 9). Tämä saattaa johtua esimerkiksi siitä, että tietyt ryhmät, kuten riippumattomat hallituksen jäsenet haluavat ehkä mainettaan suojellakseen tavallista perusteellisemmän tarkastuksen (Knechel & Willekens 2006: 1345).

Erialaisten kontrollien välillä on monimutkainen sidos, joka johtuu esimerkiksi eturistiriidoista. Kontrollit, kuten riippumattomat hallituksen jäsenet ovat estämässä agenttiongelman syntymistä, mutta toisaalta voivat vaatia perusteellisempaa tilintarkastusta. Päädytään tilanteeseen, jossa yhteen kontrolliin investoiminen on yhteydessä taas uuteen kontrolliin. Tällainen tilanne syntyy helposti valtioissa, joissa omistajaohjaus ja kontrollit eivät ole tarkkaan säädelyjä, ja osakkeenomistajat turvaavat omat etunsa vaatimalla tiukempia kontrolleja, mikä johtaa lopulta myös tilintarkastustyön suurempaan tarpeeseen. (Hay ym. 2008: 11.) Vaikka vanhemmissa tutkimuksissa sisäisten kontrollien vaikutuksesta tilintarkastuspalkkioon ei saatu yhdenmukaisia tuloksia, uudet tutkimukset tukevat näkökulmaa kontrolleista tilintarkastusta täydentävinä toimintoina. Niiden valossa sisäiset kontrollit kasvattavat tilintarkastuspalkkiota (Hay 2013: 169.)

2.2. Tilintarkastajan ominaisuudet

Tilintarkastusasiakkaan ominaisuuksien lisäksi myös joidenkin tilintarkastajan ominaisuuksien on todettu vaikuttavan palkkioon. Tutkituin ja kontrollimuuttujana käytetyin ominaisuus on tilintarkastajan kuuluminen Big 4/5/6/8 -yhtiöihin. Muita tutkittuja tekijöitä ovat muun muassa toimialaerikoistuminen, tilintarkastajan vaihtuminen ja toimipaikka. (Hay ym. 2006: 176; Hay 2013: 172.) Koska johtavien tilintarkastusyhteisöjen (nykyään Big 4) määrä on vaihdellut historian aikana, käytetään niistä yksinkertaisuuden vuoksi tässä luvussa pääsääntöisesti nimeä Big N (ks. Carson ym. 2012: 47).

Big N -yhteisöjen on havaittu veloittavan korkeampia palkkioita. Asiakkaiden maksama lisähintaa on perusteltu aikaisemmissa tutkimuksissa muun muassa tarkastuksen

paremmalla laadulla, suuremmilla koulutuskustannuksilla ja maineella, joka saattaa vaikuttaa asiakkaan rahoituksen hankkimiseen (Moizer 1997: 61; Clatworthy ym. 2009: 141). Tilintarkastusmarkkinoiden keskittyneisyys on kuitenkin vielä viime aikoinakin herättänyt huolia ammattikunnan, tutkijoiden ja päättäjien keskuudessa (Carson & Fargher 2007: 444; Clatworthy ym. 2009: 139; Carson ym. 2012: 47). Kuten Simunicin (1980) aikana, keskustelua on herättänyt Big N -yhteisöjen lakisääteisestä tilintarkastuksesta veloittama hinta, joka monien mielestä sisältää perusteettoman hintalisän. Toisin sanoen, oligopolista kilpailutilannetta hyödyntäen Big N -yhteisöt veloittaisivat ”ylimääräistä” (Clatworthy ym. 2009: 139; Campa 2013: 681).

Carsonin ym. (2012: 49) mukaan lisähinta on kasvanut huomattavasti Big N -yhteisöjen lukumäärän vähentyessä ensin kuudesta viiteen ja lopulta neljään. Kansainvälisten suuryritysten maksaman hintalisän kasvu on kuitenkin ollut maltillisempaa suhteessa pienempiin yrityksiin, mikä osoittaa suurten asiakkaiden merkityksen tilintarkastajalle. Hayn ym. (2006: 176) meta-analyysin mukaan 58 prosentissa aihetta käsittelevistä tutkimuksista havaittiin Big N -aseman kasvattavan tilintarkastuspalkkiota huomattavasti. On myös paljon tutkimuksia, joissa näiden välille ei ole löydetty yhteyttä (Hay 2013: 172).

Toimialaerikoistumisen vaikutuksesta ei ole saatu yhdenmukaisia tuloksia ja sen mitaamisesta on niin ikään ollut erimielisyyksiä. Yleisimmin erikoistumista mitataan prosenttiosuudella, jonka yhteisö tarkastaa tietystä toimialasta, mutta väittelyä on käyty siitä, tuleeko osuus laskea paikallisella, kansallisella vai kansainvälisellä tasolla. (Hay ym. 2006: 176, Carson 2012: 52, Hay 2013: 172.) Muutamissa viimeaikaisissa tutkimuksissa on todettu, että toimialaerikoistunut tilintarkastusyhteisö veloittaisi lisähintaa, joskin lisähinnan suhteellinen kasvu on ollut pitkään laskussa (Carson ym. 2012: 71). Tilintarkastajan toimipaikan vaikutusta ei ole juurikaan tutkittu Yhdysvalloissa tai Australiassa, mutta erään näkemyksen mukaan joissakin maissa on yksi metropolialue, jossa tilintarkastuspalkkiot ovat korkeammat kuin muualla maassa. Muutamissa tutkimuksissa Lontoossa toimivien tilintarkastajien havaittiin veloittavan huomattavasti korkeampia palkkioita verrattuna muualla Iso-Britanniassa toimiviin. (Hay ym. 2006: 177; Hay 2013: 173.)

Tilintarkastusyhteisön vaihtaminen määrätyin väliajoin ei ole vielä pakollista. Suomessa päävastuullisen tilintarkastajan peräkkäisten toimikausien enimmäismäärä on seitsemän, mutta tilintarkastusyhteisön enimmäiskaudesta ei ole säännöksiä (Tilintarkastuslaki 459/2007: 27 §). Mikään ei kuitenkaan estä asiakasta vaihtamasta tilintarkastusyhteisöä.

Potentiaalisin syy on luonteeltaan taloudellinen, sillä tutkijat ovat havainneet tilintarkastusyhteisön vaihtumisella olevan huomattava palkkiota pienentävä vaikutus. Mahdolliseksi syiksi on esitetty uuden tarkastajan tehokkaampi toiminta tai useimmissa tapauksissa asiakkaan kalastelu reilulla alennuksella. Jälkimmäisestä käytetään nimitystä ”low-balling” tai ”price cutting”. Uusilta asiakkailta veloittettavan hinnan on tutkittu olevan huomattavasti alhaisempi ensimmäisenä ja kahtena sitä välittömästi seuraavana vuonna. (Simon & Francis 1988: 255, Turpen 1990: 71.) Ghosh ja Lustgarten (2006: 362) havaitsivat ensimmäisen toimeksiannon alennuksen olevan keskimäärin 9 % oligopolisilla tilintarkastusmarkkinoilla ja jopa 34 % kilpailullisilla markkinoilla. Koon perusteella tarkasteltuna suurten yritysten alennuksen havaittiin olevan keskimäärin 11 % ja muiden 15 %.

2.3. Toimeksiannosta johtuvat tekijät

Asiakkaan ja tilintarkastajan ominaisuuksien lisäksi myös muutamien toimeksiannon piirteiden on todettu vaikuttavan tilintarkastuspalkkioihin. Näistä tutkituin ja keskusteluin lienee erilaisten konsultointipalveluiden tarjoaminen (Hay 2013: 173). Yhden näkökulman mukaan lisäpalveluiden tarjoaminen vaikuttaisi negatiivisesti lakisääteisen tilintarkastuksen hinnoitteluun, mikä johtuisi myönnetystä alennuksesta tai toimintojen päällekkäisyyksistä. Tutkimukset kuitenkin osoittavat hyvin yksimielisesti positiivisen yhteyden neuvontapalvelujen suorittamisen ja tilintarkastuspalkkioiden välillä. Mahdollinen syy saattaa olla, että asiakas on alun perin ollut ongelmainen ja tilintarkastusta on siten vaadittu enemmän, tai että konsultoinnin seurauksena organisaatio on muuttunut radikaalisti, mikä aiheuttaa lisää tarkastustyötä. (Hay ym. 2006: 178–179.)

Yleisin tilikauden päättymispäivämäärä on 31. joulukuuta, minkä seurauksena tilintarkastusalalla kärsitään tammi-helmikuussa kiireestä. Kiireajan vaikutusta on tutkittu varsin monessa tutkimuksessa ja tulokset ovat sekalaisia. Hayn (2013: 173) meta-analyysi kuitenkin osoittaa, että tulokset yhdistettäessä kiireajalla on tilintarkastuspalkkioita kasvattava vaikutus. Syy tähän saattaa olla esimerkiksi ylitöiden tarve, mikäli yhteisöllä ei ole käytössään riittävästi henkilökuntaa (Hay ym. 2006: 177).

Raportointiviiveellä tarkoitetaan tasekirjan allekirjoittamisen ja tilintarkastuskertomuksen päiväyksen välistä aikaa. Pitkä viive saattaa johtua muun muassa epätavallisista ongelmista tarkastustyössä tai kolmannen osapuolen asiakkaalle asettamista monimutkaisista raportointivaatimuksista. Nämä lisäävät työmäärää, ja raportointiviiveen onkin

todettu olevan yhteydessä korkeampiin palkkioihin. (Knechel & Payne 2001: 145; Hay ym. 2006: 177.) Lisääntyneen työmäärän lisäksi erillisten raporttien määrä lisää tilintarkastusriskiä, minkä tilintarkastajat ottavat huomioon hinnoittelussa. Bamber ym. (1993: 17) toteavat raportointiviiveen olevan lyhyempi silloin, kun asiakkaan on tärkeää saada vahvistettu tilinpäätös julkisuuteen oikeaan aikaan.

Tilintarkastaja voi antaa joko vakioehtoisen tai mukautetun lausunnon. Mukautetun lausunnon yhteys tilintarkastuksen hinnoitteluun on vaihdellut. 1980-luvulla mukautettu lausunto vaikutti kasvattavasti, kun taas 1990-luvulla sillä ei havaittu olevan merkittävää vaikutusta. Viimeaikaisten tutkimusten valossa mukautetulla lausunnolla näyttäisi nykyään olevan tilintarkastuspalkkioita kasvattava vaikutus (Hay 2013: 173).

2.4. Riskiperusteinen tilintarkastus

1990-luvulla tilintarkastuksen haasteet kasvoivat räjähdysmäisesti. Asiakkaiden monitukaisemmat raportointivaatimukset, dynaamisemmat liiketoimintaympäristöt sekä tilintarkastuksen hinnoittelupaineet johtivat riskiperusteisen tilintarkastuksen kehittämiseen ja käyttöönottoon. Riskiperusteiselle tilintarkastukselle on ominaista kokonaisvaltainen käsitys tarkastettavan asiakkaan toimialasta, liiketoimintamalleista ja prosesseista, jolloin tilintarkastaja voi keskittyä olennaisen riskin kannalta keskeisiin kohteisiin. Tällöin resurssit voidaan keskittää paremmin ja tarkastus on tehokkaampaa. (Bell ym. 2008: 729.)

Bell ym. (2008: 731) vertailivat tutkimuksessaan vuoden 2002 tilintarkastuspalkkioita ja työmäärää vuoden 1989 vastaaviin lukuihin. Tehtyjen työtuntien määrä oli keskimäärin 10 % matalampi, mutta tilintarkastajan liiketoimintariskin ollessa korkea, työtuntien määrä oli suurempi verrattuna aikaan ennen riskiperusteista tilintarkastusta. Ennen 1990-lukua tilintarkastajan oikeudenkäyntiriski otettiin palkkion määrittämiseen käytetyssä mallissa huomioon sellaisenaan (Pratt ym. 1994: 642).

Bellin ym. (2008: 755) mukaan riskiperusteisella aikakaudella oikeudenkäyntiriskin ja palkkioiden välillä ei ole yhteyttä, mikäli korkeampaan riskiin vastaamiseksi tehty lisätyö otettiin huomioon. Niin tunti- kuin kokonaispalkkioonkaan ei siten lisättäisi ekstra mahdollisen korvausvelvollisuuden kattamiseksi. Tuntihinta on muutenkin vakaampi eli erilaiset kontrollimuuttujat eivät näyttäisi vaikuttavan siihen samalla tavalla kuin työmäärään ja kokonaispalkkioon (Bell ym. 2001: 43). Kokonaisuutena tilintarkastuspalk-

kiot olivat riskiperusteisen tarkastusmallin seurauksena keskimäärin noin 25 % alhaisemmat vuonna 2002 kuin vuonna 1989 (Bell ym. 2008: 755).

3. YRITYKSEN YHTEISKUNTAVASTUU

Tässä luvussa käsitellään yrityksen yhteiskuntavastuun luonnetta, sisältöä sekä sen merkitystä yritykselle ja eri sidosryhmille. Pyrkimyksenä on muodostaa lukijalle käsitys yhteiskuntavastuun osa-alueista sekä vastuullisen toiminnan merkityksestä yrityksen liiketoiminnalle ja maineelle. Yrityksen yhteiskuntavastuu, yritysvastuu ja kestävä kehitys ovat termejä, joita käytetään kuvaamaan yrityksen vastuuta ympäristöä ja yhteiskuntaa kohtaan. Termien välillä on pieniä eroja, joskin osa käyttää niitä synonyymeinä. Sopivan termin valinta perustuu siihen, miten yritys itse suhtautuu vastuullisuuskysymyksiin. Englanninkieliset vastineet ovat *Corporate Social Responsibility (CSR)*, *Corporate Responsibility (CR)* sekä *sustainability* tai *sustainable development*. (Jussila 2010: 12.) Luvussa esitellään myös yhteiskuntavastuun arviointien teoriaa eli miten yritysten yhteiskuntavastuuta mitataan ja millaisia haasteita yhteiskuntavastuuarvioiden käyttöön päätöksenteossa liittyy.

Kestävä kehitys tarkoittaa maapallon resurssien riittämisen mahdollistavaa toimintaa. Se on termeistä laajin ja sopii parhaiten kansainvälisten yhteistyöorganisaatioiden ja valtioiden tavoitteeksi, sillä näiden toiminnalla on tavallisesti yksittäistä yritystä suuremmat vaikutukset maapallon tulevaisuuden tilanteelle. Yrityksen yhteiskuntavastuu on parempi termi kuvaamaan yksittäisen yrityksen vastuullista toimintaa, koska se viittaa selkeästi yhteyteen yrityksen liiketoiminnan ja kestävä kehityksen välillä. Yritysvastuu puolestaan tarkoittaa lähinnä vastuuta omaa yritystoimintaa kohtaan eikä ympäröivä yhteiskunta ole siinä yhtä keskeisessä roolissa. Yritys vastuussa toki tunnustetaan ympäristöllinen ja sosiaalinen näkökulma, mutta taloudellista näkökulmaa painotetaan eniten. (Jussila 2010: 12–13.)

Yritysten liiketoiminnan läpinäkyvyyden tarve on johtanut siihen, että yrityksiltä vaaditaan yhä enemmän raportointia yhteiskuntavastuun hoitamisesta. Yhteiskuntavastuun raportointi on muodostumassa normiksi, kun yhä useampi yritys aloittaa raportoinnin ja sitä ennestään harjoittavat laajentavat raportointiaan. Strategisesta näkökulmasta yhteiskuntavastuu ja sen kehittäminen voidaan ajatella kilpailuetuna. Taloudelliseen suorituskykyyn vaikuttavat tekijät, kuten goodwill-arvon luominen ja asiakassuhteiden kestävyys ovat merkittäviä syitä sille, miksi yritykset haluavat yhä enemmän panostaa yhteiskuntavastuukysymyksiin. (English & Schooley 2014: 26–27.)

3.1. Yrityksen yhteiskuntavastuun luonne

Euroopan komission (2011) määritelmän mukaan yrityksen yhteiskuntavastuu tarkoittaa yrityksen vastuuta toimintansa vaikutuksista yhteiskuntaan. Täyttääkseen täysin vastuunsa yritys tulisi ottaa strategiassa ja kaikissa liiketoiminnan osa-alueissa huomioon yhteiskunnalliset, eettiset, ympäristölliset sekä ihmisoikeudelliset liittyvät huolenaiheet yhteisymmärryksessä osakkeenomistajien kanssa siten, että maksimoitavan hyödyn tavoittelu ei johda haitallisiin vaikutuksiin. Hyödyn tai arvon maksimoinnissa tulisi korostaa entistä enemmän jaettua arvoa, mikä tarkoittaa arvon kohdistumista osakkeenomistajien ohella myös ympäröivään yhteiskuntaan ja muihin sidosryhmiin, kuten asiakkaisiin (Euroopan komissio 2011: 6; Porter & Kramer 2011: 64). Yrityksen yhteiskuntavastuu koostuu erilaisista arvoista, joiden varaan voidaan rakentaa paremmin koossapysyvä yhteiskunta, ja jotka ovat lähtökohtana kestäväälle talousjärjestelmälle.

Tavallisesti yrityksen yhteiskuntavastuuksi on tulkittu lain mukaisen minimirajan ylittävinä vapaaehtoisina toimet, jotka edistävät ympäristöllistä tai sosiaalista suorituskykyä (Gilbert, Rasche & Waddock 2011: 24; Semenova 2011: 6). Siten esimerkiksi lain määrittelemää rajaa alhaisemmat päästöt luetaan ympäristön kannalta vastuulliseksi yritystoiminnaksi. Opastusta yhteiskuntavastuun hoitamiseen tarjoavat kansainvälisesti hyväksytyt periaatteet ja ohjeet, joita ovat muun muassa United Nations Global Compactin 10 periaatetta, ISO 26000 -standardi ja OECD Guidelines for Multinational Enterprises. Niitä noudattaen yhteiskuntavastuu kattaa ainakin ympäristöongelmat, ihmisoikeudet, tasa-arvon, työhyvinvoinnin, yhteiskunnan osallisuuden ja kuluttajien intressit. Suurimpia yhteiskuntavastuun huolenaiheita ovat vastuullisuuden hoitaminen ja valvonta läpi koko toimitusketjun sekä ei-taloudellisen informaation julkistaminen. (Euroopan komissio 2011: 6–7.)

Vaikka yritykset saavat pääosin itse päättää yhteiskuntavastuunsa kehittämisestä ja muodosta, on sidosryhmillä ja viranomaisilla merkittävä rooli vastuullisuuden muotoutumisessa yleisesti hyväksyttävään suuntaan. Viranomaisten tehtävä on luoda pakottavia säännöksiä täydentämään vapaaehtoista sääntelyä. Pakottavien säännösten tarkoitus on parantaa läpinäkyvyyttä, luoda markkinakannustimia vastuulliselle liiketoiminnalle ja turvata yritysten vastuu toimistaan, silloin kun se on ehdottoman tarpeellista yhteiskunnan kannalta. Lainsäädännön ja kansainvälisten sopimusten lisäksi erilaiset ammattiliitot ja kansalaisjärjestöt ovat tärkeitä vaikuttajia auttaen tunnistamaan ongelmia, luoden kehityspaineita ja rakentaen ratkaisuja yhteistyössä yritysten kanssa. Media voi tuoda yritysten positiivisia ja negatiivisia vaikutuksia suuren yleisön tietoisuuteen. Vastuulli-

suuden taloudelliset hyödyt yrityksille johtuvat suurelta osin kuluttajien ja investoijien toimista. Heidän vastuullaan on lopulta yritysten vastuullisuuden ”palkitseminen”. Kuluttajien suosio vastuullisesti tuotettuja palveluita ja tuotteita kohtaan, kuten myös halvempi ja helpommin saatava rahoitus, tuovat taloudellisia kannustimia yritysten yhteiskuntavastuun kehittämiseen. (Euroopan komissio 2011: 7.)

3.2. Yhteiskuntavastuun osa-alueet

Kuten luvun alussa mainittiin, yrityksen vastuusta yhteiskuntaa ja sidosryhmiä kohtaan käytetään erilaisia termejä, jotka ovat lähes synonyymejä keskenään (Windsor 2006: 93). Käytettävästä termistä riippumatta yhteiskuntavastuu jaetaan tavallisesti kolmeen osa-alueeseen tai näkökulmaan, joita ovat taloudellinen vastuu, ympäristövastuu ja sosiaalinen vastuu (Dillard & Layzell 2014: 212). Tarkasteltiinpa vastuuta mistä näkökulmasta tahansa, tavoite on aina yhteiskunnan yleisen hyvinvoinnin parantaminen. Näkökulmasta riippuen keinot tavoitteeseen pääsemiseksi ovat kuitenkin erilaisia. (Windsor 2006: 95.) Seuraavissa ala-luvuissa esitellään kukin näkökulma ja siihen liittyvät näkemykset keinoista yleisen hyvinvoinnin parantamiseen.

3.2.1. Taloudellinen vastuu

Taloudelliseen vastuuseen kuuluu nimensä mukaisesti yrityksen talouteen liittyviä kysymyksiä, kuten yrityksen taloudellisen suorituskyvyn turvaaminen pitkällä aikavälillä sekä tuottojen jakautuminen sidosryhmien kesken. Toimintaedellytysten säilyttäminen on osa taloudellista vastuuta, ja yrityksen on siten huolehdittava muun muassa kannattavuudesta, kilpailukyvystä ja tehokkuudesta. Tarkasteltavana ovat siis suurilta osin samat mittarit kuin taloudellisessa raportoinnissa tavallisestikin. Riskienhallinta on pitkän tähtäimen toimintaa, ja arvioidessa riskien vaikutusta toimintaedellytyksiin on otettava huomioon myös esimerkiksi yhteiskunnallisten ilmiöiden aiheuttamat kustannukset. (Jussila 2010: 60.)

Taloudellisessa näkökulmassa yrityksen tavoitteena on yhteiskunnan taloudellisen hyvinvoinnin tuottaminen sidosryhmiin kohdistuvien taloudellisten vaikutusten kautta. Taloudellisia vaikutuksia ovat esimerkiksi suorat rahavirtavaikutukset, kuten osingot osakkeenomistajille ja verojen maksaminen yhteiskunnalle. Kun esimerkiksi toiselle yritykselle suoritettu maksu siirtyy edelleen sen työntekijöille, on kyseessä välillinen vaikutus. (Niskala, Pajunen & Tarna-Mani 2009.) Kuten perinteisestikin, taloudelliseen

vastuuseen kuuluu omistajien tuotto-odotuksiin vastaaminen, mutta sen lisäksi eri sidosryhmien tulisi hyötyä yrityksestä mahdollisimman tasapuolisesti. Ero perinteiseen taloudelliseen analysointiin on se, että voittojen ja voitonjaon tulisi olla kohtuullisia. Taloudellisessa näkökulmassa tarkastellaan myös yrityksen taloudellista suhdetta sen sidosryhmiin ja etenkin julkiseen sektoriin. Yrityksen tulisi pyrkiä olemaan mahdollisimman riippumaton erilaisista avustuksista ja tukimuodoista. (Jussila 2010: 61.)

3.2.2. Ympäristövastuu

Ympäristönäkökulmassa tarkastellaan vastuuta ekologisesta ympäristöstä. Vastuulliseen yritystoimintaan katsotaan kuuluvaksi muun muassa luonnonvarojen tehokas käyttö, ilmastonmuutoksen ja muiden haitallisten ilmiöiden torjunta sekä vastuu tuotteen elinkaaren aikaisista ympäristövaikutuksista. (Niskala ym. 2009: 19.) Päästöjen vähentäminen on tärkeässä roolissa ja siihen pyritään esimerkiksi kehittyneemmän teknologian ja kierrätyksen avulla (Semenova 2011: 9). Ihmisoikeuskysymysten ohella ympäristöön liittyvät huolenaiheet ovat olleet varhaisimpia yhteiskuntavastuun kokonaisuuksia ja toimineet alkusysäyksenä sen kehitykselle (Jussila 2010: 78).

Ympäristövastuu on itsessään hyvin laaja kokonaisuus, sillä eri toiminnoilla ja tuotteilla on usein myös välillisiä vaikutuksia. Yrityksen oman toiminnan vaikutusten lisäksi on otettava huomioon ainakin yhteistyökumppanien sekä yrityksen tuottamien tuotteiden ja palvelujen ympäristövaikutukset. Oman toiminnan vaikutukset ovat helpoimmin tunnistettavissa ja myös yrityksen itsensä helpoimmin hallittavissa. Niihin luetaan kaikki yrityksen tuotantolaitosten, rakennusten ja työntekijöiden aiheuttamat ympäristön resurssija kuluttavat tai muulla tavoin ympäristöä kuormittavat toimet. (Jussila 2010: 79–80.)

Vastaavalla tavalla myös yrityksen yhteistyökumppanit kuormittavat ympäristöä. Nykyisen toimitusketjun hallintaan perustuvan ajattelutavan mukaan vastuullisesti toimiva yritys on velvollinen seuraamaan ja arvioimaan myös yhteistyökumppaniensa toiminnan ympäristövaikutuksia. Nykyisin kiinnitetään yhä enemmän huomiota tuotteen käytöstä aiheutuviin ympäristövaikutuksiin, joita kutsutaan usein epäsuoriksi vaikutuksiksi, sillä yritys ei itse aiheuta niitä, vaan mahdollistaa tuotteen käytön asiakkaalle. Esimerkiksi autojen haitalliset päästöt ovat ympäristöä kuormittava tekijä, johon valmistaja voi vaikuttaa rakennusvaiheessa, mutta ei enää tuotteen siirryttyä asiakkaalle. (Jussila 2010: 79–80.)

Eri toimialoilla ympäristövaikutukset vaihtelevat suuresti. Luonnollisesti teollisuus- ja tuotantoalojen yritykset kuluttavat huomattavasti enemmän energiaa ja raaka-aineita kuin esimerkiksi palvelualojen yritykset. Näillä aloilla myös haitallisia päästöjä ja jätteitä syntyy runsaasti. Toimiakseen vastuullisesti ja johdonmukaisesti yritysten on hyvä noudattaa esimerkiksi kansainvälisiä standardeja tai ympäristöjärjestöjen antamia ohjeita. Erityisesti ISO-sertifikaatit ovat yleisesti tunnettuja ja arvostettuja, joten niiden hankkimisesta saattaa olla myös taloudellista hyötyä yritykselle. (Jussila 2010: 88–89.)

3.2.3. Sosiaalinen vastuu

Yhteiskuntavastuun sosiaalinen näkökulma tarkastelee toiminnan vaikutuksia sen tärkeimpiin sidosryhmiin, kuten työntekijöihin, yhteisöön ja tavarantoimittajiin. Henkilöstön kohdalla korostuvat työhyvinvointiin liittyvät seikat, kuten yhdenvertaisuus, mahdollisuus kouluttautumiseen ja terveydenhuoltoon. Vastuullisuudesta yhteisöä kohtaan kertovat puolestaan esimerkiksi lahjoitukset ja vapaaehtoistyö. Vastuullisesti toimiva yhtiö huolehtii ihmisoikeuksien toteutumisesta koko toimitusketjussa, etenkin kehittyvässä maissa. (Semenova 2011: 9). Sosiaalinen vastuu voidaan ympäristövastuun tavoin jakaa välittömään vastuuseen, kun on kyse esimerkiksi yrityksen omista työolosuhteista, ja välilliseen vastuuseen, kun kyseessä on toimittajaketjun työskentelyolosuhteet. (Niskala ym. 2009: 19–20.)

Toimiakseen vastuullisesti yrityksen on pyrittävä kohtelevaan tasapuolisesti ja oikeudenmukaisesti eri henkilöstöryhmiä, mikä ilmenee muun muassa kohtuullisina työehtoina, tasavertaisina oikeuksina, työturvallisuuden varmistamisella ja riittävällä koulutuksella. Nykyisen henkilöstövastuun näkökulman mukaan työntekijän kohteluun ei saa vaikuttaa asema organisaatiossa, sijoittuminen organisaation tiettyyn yksikköön eivätkä henkilökohtaiset ominaisuudet, kuten ikä, etnisyys tai siviilisääty. Hyvällä ja tasavertaisella kohtelulla mahdollistetaan vakaa työskentely, hyvät työskentelyolosuhteet sekä työtyytyväisyys. Mahdollisuutta koulutukseen pidetään myös osana vastuullista yritystoimintaa, joskin siihen kiinnitetään huomiota usein vasta sitten, kun perusasiat ovat kunnossa. (Jussila 2010: 98–100.)

Ihmisoikeuksien tilanne on hyvin erilainen eri maissa. Kehittyneissä maissa ihmisoikeuksien toteutumista pidetään itsestäänselvyytenä, joten päätavoite ihmisoikeuksien edistämässä on tällä hetkellä niissä maissa, joissa oikeuksien toteutumisessa on vielä merkittäviä puutteita. Ihmisoikeuskysymyksissä tarkastellaankin usein yrityksen tavarantoimittajien ja yhteistyökumppaneiden työntekijöiden oikeuksien toteutumista. Keskei-

siä kysymyksiä ovat muun muassa lapsityövoima, pakkotyö, työturvallisuus ja ammattiyhdistystoiminta. (Jussila 2010: 105–106.)

3.2.4. Corporate governance

Yhteiskuntavastuun sisällöstä on monta käsitystä, mutta tavallisesti corporate governance eli hallintotapaa ei katsota yhdeksi osa-alueeksi taloudellisen, ympäristöllisen ja sosiaalisen rinnalle, vaan se voidaan nähdä vastuullisuuteen vaikuttavana tekijänä (Euroopan komissio 2011: 6; Stuebs & Sun 2015: 39). Se kuitenkin käsitellään tässä yhteydessä, koska muiden yhteiskuntavastuun osa-alueiden tapaan se sisältyy moniin ESG-arviointeihin, mukaan lukien ASSET4:n kokonaisarvioon.

Corporate governancelle ei ole olemassa yhtä ainoaa oikeaa määritelmää. Yleisimmin käsitteellä tarkoitetaan yritystoiminnan johtamisen ja kontrolloinnin apuna käytettävää järjestelmää. Tarkemmin sanottuna corporate governance määrittää yhtiön johdon roolin ja velvollisuudet sekä sen suhteen osakkeenomistajiin. (Arvopaperimarkkinayhdistys – Corporate Governance, mitä sen on?) Shleifer & Vishny (1997: 2) määrittelevät corporate governancen keinoiksi, joilla yrityksille rahoitusta tarjoavat tahot varmistavat sijoituksen tuoton. Käsitteen ytimen muodostaakin agenttiongelmia, mikä tarkoittaa johdon ja rahoituksen eriytymisestä syntyvää intressiristiriitaa. Rahoittajien intressinä on saada mahdollisimman korkea tuotto sijoitetulle pääomalle, joten he tarvitsevat hyvän johtajan yritykselle. Johtajan intressinä puolestaan on saada yhtiölle pääomaa esimerkiksi yritystoiminnan laajentamiseen. Governance tarkoittaa siis keinoja, joilla osakkeenomistajat ja sijoittajat voivat varmistua siitä, ettei yrityksen johto siirrä rahaa omaan taskuunsa tai käytä sitä epäedullisiin liiketoimiin. (Shleifer & Vishny 1997: 740–741.)

Laki turvaa osittain osakkeenomistajien ja sijoittajien asemaa. Rahoituksen perustuminen sopimukseen ja rahoittajalle myönnetty oikeudet, kuten osakkeenomistajan oikeus äänestää tärkeissä yhtiötä koskevissa asioissa auttavat jossain määrin vähentämään agenttiongelmia (Shleifer & Vishny 1997: 750). Muita corporate governancen tasoa määrittäviä tekijöitä ovat muun muassa hallituksen kokoamiseen ja toimintaan liittyvät seikat, johdon palkitsemisjärjestelmä sekä sisäinen valvonta ja - tarkastus (Arvopaperimarkkinayhdistys 2010). Webb (2004) tutki vastuullisiksi luokiteltujen yritysten (”socially responsible firms”) hallitusten rakennetta. Hän havaitsi muun muassa, että vastuullisilla yrityksillä oli hallituksessa enemmän riippumattomia jäseniä sekä enemmän naisjäseniä kuin muilla yrityksillä. Tehokkain hallitusrakenne näyttäisi siten olevan yri-

tyksillä, jotka keskittyvät laajaan joukkoon eri sidosryhmiä sen sijaan, että keskittymisen painopiste olisi vain osakkeenomistajien varallisuuden maksimoinnissa.

Corporate governancen sisältö koostuu yhteiskuntavastuun osa-alueiden tapaan suosituksista, joiden tarkoituksena on täydentää lakisääteisiä menettelytapoja. Suomessa listayhtiöiden käytössä on *Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi*, jonka tavoitteena on edistää suomalaisten listayhtiöiden menestystä. Se on kehitetty yhtenäistämään yhtiöiden toimintamenetelmiä ja parantamaan sidosryhmille osoitettua raportointia, sekä lisäämään muun muassa johdon palkitsemisjärjestelmän läpinäkyvyyttä. (Arvopaperimarkkinayhdistys – Corporate Governance, mitä se on?)

3.3. Yhteiskuntavastuun raportointi

Yhteiskuntavastuuraportti on yhtiön julkaisema raportti, jossa se kuvaa jokapäiväisen toimintansa taloudellisia, ympäristöllisiä ja sosiaalisia vaikutuksia yhteiskuntaan. (Global Reporting Initiative – Sustainability Reporting.) Monet yhtiöt alkoivat alun perin julkaista yhteiskuntavastuuraportteja todistaakseen noudattavansa ympäristösäännöksiä. Sittemmin raportointia on laajennettu sisältämään myös muita vastuunäkökulmia, kun eri sidosryhmät vaativat yhä enemmän ei-taloudellista informaatiota taloudellisen informaation tueksi. (English & Schooley 2014: 27.)

Raportoinnista itsessään voi olla hyötyä yhtiölle. Se voi muun muassa auttaa yhtiötä mittaamaan ja ymmärtämään suorituskyykyään yhteiskuntavastuun eri näkökulmista. Tämä auttaa puolestaan havaitsemaan toiminnan vaikutuksia, asettamaan tavoitteita ja johtamaan muutosta lyhyellä ja pitkällä aikavälillä, joten raportointi on tärkeä toiminto pyrittäessä kohti kestävämpää kansainvälistä taloutta. Myös toimialan tai organisaation sisäinen vertailu helpottuu. (Global Reporting Initiative – Sustainability Reporting.)

Yhteiskuntavastuuraporttien laatimisen tueksi on kehitetty raportointistandardeja, jotka tarjoavat kattavan mallin taloudellisen, ympäristöllisen ja sosiaalisen informaation raportointiin. Niiden tarkoituksena on yhdenmukaistaa ei-taloudellisen informaation raportointia, jotta raportit olisivat vertailukelpoisia ja hyödyllisempiä eri sidosryhmille. (Gilbert ym. 2011: 28.) Tunnetuin ja käytetyin näistä on *The GRI Sustainability Reporting Guidelines*, jota ylläpitää ja kehittää itsenäinen, voittoa tavoittelematon järjestö Global Reporting Initiative (English & Schooley 2014: 26–27). Ohjeistukset tehdään yhteistyössä lukuisten eri alojen ammattilaisten ja järjestöjen kanssa. Näihin lukeutuu

muun muassa ympäristöjärjestöjä, ammattiliittoja, tilintarkastusyhteisöjä, lainsäätäjiä ja kansalaisjärjestöjä. (Global Reporting Initiative – About GRI.)

Ensimmäinen virallinen GRI-ohjeistus julkaistiin vuonna 2000 ja sitä seurasivat G2 vuonna 2002, G3 vuonna 2006 ja G3.1 vuonna 2011. Viimeisin versio on nimeltään G4 ja se julkaistiin toukokuussa 2013. (Global Reporting Initiative – About GRI.) G4-versiossa painotetaan olennaisuuden merkitystä. Olennaisten raportointikohteiden määrittymiseen vaikuttavat muun muassa yhtiön missio ja strategia, osakkeenomistajien huolenaiheet ja yhteiskunnan odotukset. GRI:n laatima *The G4 Implementation Manual* auttaa tunnistamaan ja valitsemaan olennaiset raportointikohteet. (English & Schooley 2014: 29, 31.)

3.4. Yhteiskuntavastuun arvioinnit

Organisaatioiden yhteiskuntavastuuraportoinnin tarkkuus tai todenmukaisuus ei aina vastaa todellisuutta (Chatterji ym. 2009: 126). Yhtiö voi turvautua yhteiskuntavastuun ulkoiseen varmentamiseen, jolloin informaatio on luotettavampaa ja siten arvokkaampaa. Varmentamisen suorittaa riippumaton osapuoli, joka voi olla esimerkiksi tilintarkastaja. (Simnett, Vanstraelen & Chua 2009: 937.) Informaatiota hyödyntävien sidosryhmien voi olla kuitenkin vaikea arvioida yrityksen toiminnan vaikutuksia esimerkiksi ympäristöön, koska heillä ei ole ammattitaitoa tietojen analysointiin tai he eivät voi vertailla tietoja muiden yritysten vastaaviin tietoihin (Schäfer 2005: 108; Chatterji ym. 2009: 126). Tähän tarpeeseen vastaavat yhteiskuntavastuuarvioiteja tekevät yhtiöt.

Viimeisen parin vuosikymmenen aikana yhteiskuntavastuuarvioita tekevien yhtiöiden määrä on ollut voimakkaassa kasvussa. Nämä yhtiöt ovat riippumattomia yrityksiä tai järjestöjä, jotka mittaavat ja arvioivat eri yritysten yhteiskuntavastuun tasoa perustuen tarkkaan harkittuihin kriteereihin. Kaikki arviointiyhtiöt kuitenkin poikkeavat toisistaan, sillä kullakin niistä on oma kohdeasiakasryhmänsä ja kukin käyttää eri kriteerejä eitaloudellisen suorituskyvyn mittaamiseen. Osa yhtiöistä esimerkiksi keskittyy tiettyyn toimialaan, kun taas toiset arvioivat yrityksiä kaikilta toimialoilta. Jotkut järjestävät yritykset tuloksen perusteella numerojärjestykseen ja toiset puolestaan vertaavat yritysten tuloksia esimerkiksi luokkansa parhaan yrityksen saamaan tulokseen tai johonkin muihin sopivaan kiintopisteeseen. (Scalet & Kelly 2010: 69–70.)

Arviointeja tekevät yhtiöt pyrkivät vähentämään tiedon asymmetriaa yrityksen ja sen sidosryhmien välillä. Tarkoituksena on tehdä yritysten toiminnasta läpinäkyvämpää ja muuttaa informaatio helpommin vertailtavaan muotoon, jolloin sillä on enemmän arvoa sidosryhmille. Läpinäkyvyyttä kaipaavat sijoittajat haluavat informaatiota, jossa yhdistyvät historiallinen yhteiskuntavastuun suorituskyky ja tulevaisuuden suorituskykyyn vaikuttavien johdon toimien arviointi. Tulevaisuuden ennustaminen on tietenkin mahdollista, mutta arvion muodostumiseen vaikuttavat tekijät, joilla on todennäköisesti vaikutusta yhteiskuntavastuun suorituskykyyn tulevaisuudessa. Tällaisia tekijöitä ovat esimerkiksi investointi energiatehokkaampaan teknologiaan tai ympäristömyönteisen toimitusjohtajan palkkaaminen. (Chatterji ym. 2009: 126.)

Yhteiskuntavastuuarvioita antavat yhtiöt ovatkin saaneet huomattavan määrän huomiota ympäri maailmaa niin medialta, yrityksiltä kuin kuluttajilta. Vastuullisuuskysymyksistä on tullut niin tärkeitä, että ihmiset jopa hyväksyvät yrityksen osallistuvan sellaisiin ympäristöä ja yhteiskuntaa kehittäviin toimiin, jotka eivät kuulu sen ydinliiketoimintaan. Scalet ja Kelly (2010: 69) kuitenkin havaitsivat tutkimuksessaan, että vaikka yhteiskuntavastuun arvioinnit ovat saaneet suosiota sidosryhmien keskuudessa, yritykset näyttäsivät reagoivan heikosti negatiivisiin arvioihin. Toisin sanoen yritykset eivät näyttäisi arvioinnin johdattamana tunnistavan tai korjaavan yhteiskuntavastuunsa ongelmia. Huolimatta siitä, saavatko yritykset positiivisen vai negatiivisen arvion, ne näyttäsivät keskittyvän positiivisten toimien julkittamiseen. Chatterji ja Toffel (2010: 918) puolestaan saivat vastakkaisen tuloksen. Heidän tutkimuksensa mukaan KLD -yhtiöltä heikon arvion saaneet paransivat ympäristöosa-alueen suoritustaan enemmän suhteessa muihin yrityksiin. He havaitsivat myös, että arvion seurauksena vastuullisuuttaan kehittivät ne yritykset, jotka toimivat tiukasti säännellyillä toimialoilla sekä yritykset, joilla oli mahdollisuus siihen matalilla kustannuksilla.

Tunnettuja yhteiskuntavastuun arviointia tekeviä yhtiöitä ovat muun muassa KLD Research & Analytics, ASSET4: Thomson Reuters sekä GES Investment Services (Semenova 2010: 3). KLD on vanhin ja myös suosituin arviointiyhtiö, joka on niin tutkijoiden kuin sijoittajienkin suosiossa. Se kattaa muun muassa S&P 500 - sekä Domini Social 400 -indeksiin kuuluvat yritykset. (Chatterji & Toffel 2010: 923.) Muita tunnettuja vastuullisuuteen keskittyviä osakeindeksejä ovat muun muassa Dow Jones Sustainability Index, Financial Times Stock Exchange-Index sekä Ethibel Sustainability Index (Schäfer 2005: 112). Tässä tutkielmassa käytetään Thomson Reutersin tytäryhtiön ASSET4:n arviointeja, jotka kattavat maailmanlaajuisesti yli 4300 yritystä nykypäivänä ja yli tuhannen yrityksen arviot vuodesta 2002 lähtien. ASSET4 perustettiin Sveitsissä

vuonna 2003 ja Thomson Reuters osti sen marraskuussa 2009. KLD:n tavoin sen arvioinnit kattavat kaikkiin merkittävimpiin indekseihin kuuluvat yritykset. (Thomson Reuters 2011.)

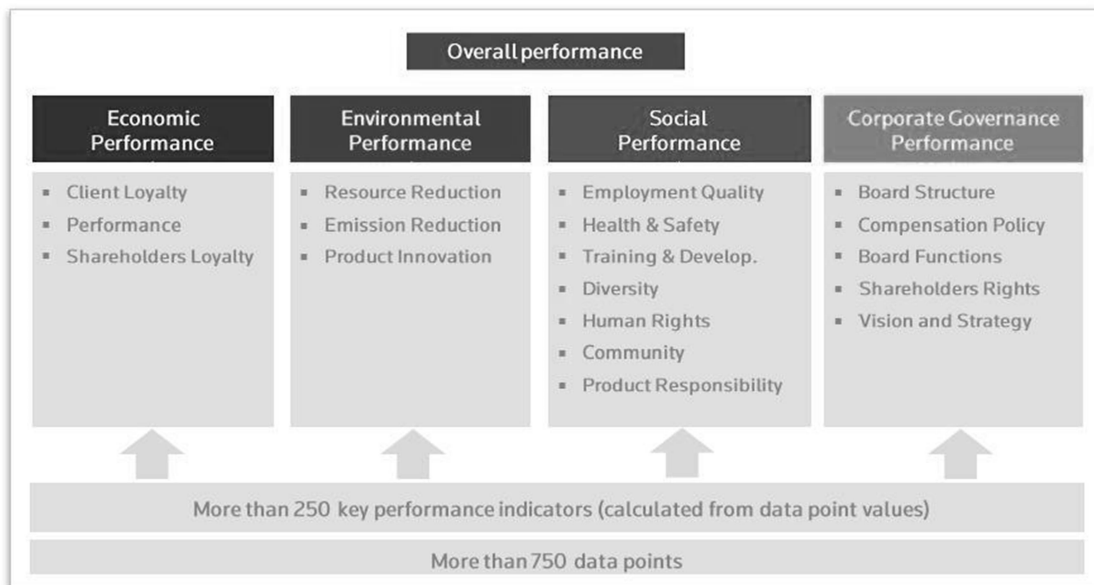
3.4.1. Yhteiskuntavastuun mittaaminen

Arviointeja tekevät yhtiöt keräävät dataa monella eri tavalla, kuten tutkimalla yritysten yhteiskuntavastuuraportteja, tekemällä vapaaehtoisia kyselytutkimuksia yrityksille, analysoimalla median raportteja sekä kommunikoimalla aktiivisesti yritysten johdon kanssa. Yleensä arviot ovat numeerisia eli arvioinnin tuloksena yrityksen suoritukselle annetaan lukuarvo, mutta joskus tulos annetaan selostuksen muodossa. Osa arvioinneista perustuu pelkästään yhteiskuntavastuun informaatiolle, kun taas toiset yhdistävät taloudellista ja ei-taloudellisen informaatiota mitatakseen pitkän aikavälin arvoa ja vastuullisuutta. (Scalet & Kelly 2010: 71.)

Yhteiskuntavastuun suorituskyvyn mittarit ovat varsin kirjava joukko eri tahojen näkemyksiä vastuullisen yritystoiminnan piirteistä. Ne ovat yleensä syntyneet tuloksena laajoista neuvotteluista yritysten, kansalaisjärjestöjen, osakkeenomistajien ja muiden tahojen välillä. Taloudellisista standardeista poiketen myös markkinoiden kilpailu ja yhteiskunnan asettamat odotukset vaikuttavat niihin. (Chatterji & Levine 2006: 32.) Melkein kaikki arviointimallit ja käytettävät mittarit perustuvat kuitenkin enemmän tai vähemmän kansainvälisiin yhteiskuntavastuun standardeihin ja sopimuksiin. Laajalti käytettyjä suosituskokoelmia ovat esimerkiksi UN Declaration of Human Rights, OECD Guidelines for Multinational Enterprises ja ILO Core Labour Standards. (Schäfer 2005: 117.) Yhteiskuntavastuun osa-alueet ja yleisiä näkemyksiä niiden sisällöstä esiteltiin aikaisemmin tässä luvussa.

KLD:n ja ASSET4:n tapaisten yhtiöiden tekemät ESG-arvioinnit muodostuvat yleensä positiivisista ja negatiivisista indikaattoreista, joiden arvo lasketaan lukuisten datapistteiden pohjalta. Indikaattorit kuvastavat yhteiskuntavastuun heikkouksia ja vahvuuksia eli missä vastuullisuuskysymyksissä yritys on onnistunut hyvin ja missä on parannettavaa. Esimerkiksi lahjoitusten antaminen tai uusiutuvan energian käyttö mielletään yleensä positiivisiksi toimenpiteiksi, kun taas fossiilisten polttoaineiden myynti voidaan nähdä negatiivisena toimenpiteenä sen ympäristöä saastuttavan vaikutuksen takia. Yhteiskuntavastuun kvalitatiivisen luonteen takia mittaamiseen käytetään kuitenkin enimmäkseen niin kutsuttuja pehmeitä mittareita, joita ovat muun muassa työntekijöiden oikeudet ja yhteiskuntavastuuraportoinnin läpinäkyvyys. (Chen & Delmas 2011: 789.)

ASSET4 mittaa yli 750 datapistettä, joiden perusteella lasketaan arvot yli 250 indikaattorille. Indikaattorit ryhmitellään osa-alueiden alle 18 ryhmään, joiden perusteella lasketaan tulos neljälle kullekin osa-alueelle (taloudellinen, ympäristöllinen, sosiaalinen ja corporate governance). Osa-alueiden tulokset yhdistämällä saadaan yritykselle kokonaistulos. Puhtaan lukuarvon lisäksi arvioinnit normalisoidaan eli yritysten tulokset suhteutetaan tiettyyn kiintopisteeseen, kuten kaikkien yritysten keskiarvoon. (Thomson Reuters 2011.)

Kuvio 1. ASSET4:n ESG-arvioinnin rakentuminen.

3.4.2. Yhteiskuntavastuun arviointiin liittyviä haasteita

Yhteiskuntavastuuarvioiden käyttö eri tarkoituksiin on kasvussa ja niitä käytetään paljon myös akateemisissa tutkimuksissa. Monet tutkijat ovat kuitenkin esittäneet epäilyksiä niiden totuudenmukaisuudesta ja käyttökelpoisuudesta. (esim. Chatterji ym. 2009: 127; Semenova 2010: 3; Chen & Delmas 2011: 789.) Arviointeja tekevillä yhtiöillä ei esimerkiksi ole käytössään yhtenäistä standardia siitä, miten vastuullisuuskysymyksiä mitataan ja arvioidaan. Yhtiöt painottavat kukin eri tavalla mittaamiseen käytettäviä indikaattoreita, mikä tarkoittaa, että jotkut esimerkiksi antavat enemmän arvoa työntekijöiden kohtelulle kuin ympäristökysymyksille. Myös datan keräämisessä on eroja, joten eri yhtiöiden antamien arvioiden vertailu voi olla mahdotonta. (Scalet & Kelly 2010: 72.)

Ongelmana on myös se, että yhteiskuntavastuun mittaamiseen käytettäviä indikaattoreita joudutaan yhdistelemään, jotta saataisiin helposti vertailtava kokonaistulos. Sama ongelma, mikä pätee eri arviointiyhtiöiden välillä, pätee myös eri sidosryhmien välillä. Eri sidosryhmät arvostavat eri asioita ja näkemykset vastuullisuuskysymyksistä voivat olla hyvinkin ristiriitaiset, joten yhteiskuntavastuun arviointien osoittama tulos ei loppujen lopuksi välttämättä kerro, ovatko tietyn sidosryhmän arvostamat toimet odotetulla tasolla. Lisäksi kokonaistulos tai tietyn osa-alueen tulos eivät anna kovin tarkkaa kuvaa yksittäisistä vahvuuksista tai heikkouksista, sillä tuloksen saamiseksi negatiiviset ja positiiviset indikaattorit yhdistetään ja tulos riippuu täysin eri indikaattoreiden painotuksesta. (Chen & Delmas 2011: 789–790.)

Chatterji ja Levine (2006: 30) tuovat esille datan keräämiseen liittyvän ongelman. Yritysten johtohenkilöille suunnatut kyselylomakkeet ovat suosittu tapa kerätä dataa vastuullisuuskysymyksistä. Erityisesti suurten kansainvälisten yritysten johtajat saavat vuosittain kyselylomakkeita tuhansien sivujen edestä, koska erilaisia yhteiskuntavastuuta arvioivia yhtiöitä ja muita järjestöjä on olemassa todella paljon. Valtavaan kyselymäärään vastaaminen on työlästä ja vie aikaa, joten luonnollinen reaktio on sivuuttaa ne. Näin ollen monet arvioinnit kärsivät alhaisesta vastausprosentista tai puutteellisista vastauksista. Vaillinaiset vastaukset tekevät tulosten yleistämisestä vaikeaa. Alhainen vastausprosentti puolestaan saattaa vääristää tuloksia, mikäli vastanneiden joukko poikkeaa merkittävästi vastaamatta jättäneiden joukosta.

Yhteiskuntavastuun mittareiden valtava ja jatkuvasti lisääntyvä määrä aiheuttaa useita ongelmia. Heikon ei-taloudellisen suorituskyvyn omaavat yritykset saattavat esimerkiksi keksiä omia mittareitaan hienolta kuulostavilla nimillä ja johtaa tarkoituksella sidosryhmiä harhaan. Mittareiden, arviointien ja kunniamainintojen määrän lisääntyminen hämmentää kuluttajia ja sijoittajia, jolloin kiinnostus aidosti luotettavia arviointeja kohtaan heikkenee. Huolestuttavaa tilanteessa on myös se, että monet sidosryhmien arvostamat mittarit rohkaisevat yrityksiä panostamaan sellaisten epäkohtien korjaamiseen, joilla on todellisuudessa vain pieni merkitys esimerkiksi ympäristön kannalta. (Chatterji & Levine 2006: 30.)

4. YHTEISKUNTAVASTUUN VAIKUTUS TILINTARKASTUSPALKKIOIHIN

Tässä luvussa johdetaan aikaisempien tutkimusten kautta teoria yhteiskuntavastuun vaikutuksesta tilintarkastuksen hinnoitteluun. Luvun aikana pyritään tunnistamaan yhteiskuntavastuuseen liittyviä tekijöitä, jotka ovat yhteydessä tilintarkastusriskiin ja sitä kautta mahdollisesti tilintarkastuspalkkioihin. Luvun päätavoitteena on esitellä, millaisia tuloksia aikaisemmissa tutkimuksissa on saatu yhteiskuntavastuun ja tilintarkastuspalkkioiden yhteydestä, sekä johtaa tutkimushypoteesit, joita tutkitaan tämän tutkielman empiriaosiossa.

4.1. Yhteiskuntavastuun yhteys tilintarkastusriskiin

Tilintarkastuspalkkioihin vaikuttavat olennaisesti tilintarkastusriski ja sitä kasvattavat tekijät (esim. Simunic 1980; Chan ym. 1993; Pratt ym. 1994; Bell ym. 2001; Hay ym. 2006). Aikaisemmassa kirjallisuudessa on esitetty useita näkökulmia siitä, miten yhteiskuntavastuu voi vaikuttaa tilintarkastajan arvioon tilintarkastusriskistä ja siten vaadittavan tilintarkastustyön määrään. Tutkijoiden mukaan yhteiskuntavastuu vaikuttaa muun muassa taloudelliseen suorituskyykyyn, yrityksen maineeseen sekä tulevaisuuden suunnitteluun. Tuloksenjärjestely tai yrityksen negatiiviset toimet, kuten lapsityövoiman käyttö viestivät epäeettisestä ja epärehellisestä johdosta, mikä voi aiheuttaa lisäriskejä tilintarkastajalle.

Yhteiskuntavastuun yhteys yrityksen taloudelliseen suorituskyykyyn on ollut hyvin suosittu tutkimuskohde ja keskustelun aihe jo 1960-luvulta lähtien (Cochran & Wood 1984: 42). Yleinen näkemys on, että vastuullisten yritysten taloudellinen suorituskyyky on parempi, tosin myös vastakkaisia tuloksia on saatu (Chatterji ym. 2009: 128–129). Orlitzky, Schmidt ja Rynes (2003) tutkivat meta-analyysissään yhteiskuntavastuun ja taloudellisen suorituskyyvyn välisestä yhteydestä tehtyjä tutkimuksia ja havaitsivat, että yhteiskuntavastuu parantaa taloudellista suorituskyykyä niin paljon, että siihen panostaminen kannattaa. Meta-analyysin perusteella yhteys näyttäisi lisäksi olevan kaksisuuntainen eli heikko yhteiskuntavastuu olisi yhteydessä heikompaan taloudelliseen suorituskyykyyn.

Tutkimuksissa on havaittu yhteiskuntavastuun vaikuttavan monella eri tavalla taloudelliseen suorituskyykyyn. Monet tutkijat ovat esimerkiksi havainneet sidosryhmäteorian

mukaisen toiminnan tuovan yrityksille kilpailuetua, joka parantaa taloudellista suorituskykyä. Sidosryhmäteorian mukaan yrityksen tulisi omistajiensa lisäksi huomioida useampia sidosryhmiä sekä luoda näihin luotettava ja yhteistyöhön tähtäävä side. Tunnistamalla eri sidosryhmien odotuksia ja tasapainoilemalla niiden välillä yritys pystyy tehokkaammin mukautumaan ulkoisiin odotuksiin. (Jones 1995: 432; Orlitzky ym. 2003: 405.) Lisäksi yhteiskuntavastuun on havaittu vaikuttavan muun muassa pääoman hintaan (Dhaliwal ym. 2011: 94), työntekijöiden motivaatioon ja sitoutumiseen (Rupp, Ganapathi, Aguilera & Williams 2006: 537; Turker 2009: 198, 200), kuluttajien ostopäätöksiin (Sen & Bhattacharya 2001: 238–239) sekä sijoittajien riskitasoon (Orlitzky & Benjamin 2001: 391).

Koska yhteiskuntavastuun ja taloudellisen suorituskyvyn välillä on osoitettu olevan yhteys, yhteiskuntavastuu vaikuttaa myös tilintarkastusriskiin, sillä taloudellinen suorituskyky ja tilintarkastusriski ovat yhteydessä toisiinsa (Stice 1991: 521, 532; Koh & Tong 2013: 71). Schadewitz ja Niskala (2010: 102) havaitsivat, että taloudellisen raportoinnin laatu on parempi niillä yrityksillä, jotka julkaisevat myös yhteiskuntavastuuraportteja. Vastaavasti tutkimuksissa on osoitettu, että yrityksen heikko taloudellinen tila on usein yhteydessä virheellisiin tilinpäätöstietoihin. Tämä saattaa johtua esimerkiksi siitä, että heikosti suoriutuvan yrityksen johto käyttää muita todennäköisemmin kyseenalaisia keinoja, kuten menokirjausten lykkäämistä seuraavalle tilikaudelle, kätkeäkseen väliaikaisesti esimerkiksi likviditeettiin tai kannattavuuteen liittyvät ongelmat. Taloudelliset ongelmat voivat myös johtaa siihen, että sijoittajat haluavat korvauksia kohtaamistaan tappioista, mikä lisää tilintarkastajan liiketoimintariskiä. (Stice 1991: 521; Pratt & Stice 1994: 643.) Taloudellisen suorituskyvyn vaikutus tilinpäätösvirheiden riskiin ja liiketoimintariskiin tarkoittaa, että tilintarkastajan on tehtävä enemmän työtä riskien laske- miseksi hyväksyttävälle tasolle, mikä puolestaan kasvattaa tilintarkastuspalkkiota (Brumfield ym. 1983: 60).

Maine on tärkeä tekijä yrityksen taloudelliselle suorituskyvyllä. Negatiivisten toimien, kuten ympäristökatastrofin tai markkinoita horjuttavan petoksen ilmetessä sidosryhmät saattavat rankaista yritystä eri tavoin. Kuluttajat voivat esimerkiksi boikotoida sen tuotteita tai viranomaiset voivat määrätä sakkoja sääntörikkomuksista. (Lyon & Maher 2005: 135; Godfrey, Merrill & Hansen 2009: 428; Koh & Tong 2013: 68.) Seuraamukset heikentävät taloudellista suorituskykyä, jolloin tilintarkastajan riskit kasvavat. Eri- tyisesti tilintarkastajan maine voi kärsiä pahasti sidoksesta negatiivisen maineen omaavaan asiakkaaseen (Lyon & Maher 2005: 135). Yrityksen ennestään hyvä maine voi kuitenkin toimia ikään kuin puskurina kohdattaessa negatiivisia tapahtumia tai kritiikkiä

(Godfrey ym. 2009: 425). Vastuullisella toiminnalla yritys viestittää, että se punnitsee tarkoin toimintansa vaikutuksia ja ajaa siten omien etujensa ohella myös monien eri sidosryhmien etuja, minkä seurauksena sidosryhmille muodostuu positiivinen kuva yrityksestä (Simon 1995: 23). Yhteiskuntavastuun luonteeseen kuuluva kommunikointi sidosryhmien kanssa voi myös luoda luottamusta ja parantaa mainetta (Orlitzky ym. 2003: 407).

Godfrey ym. (2009) mukaan yhteiskuntavastuun aikaansaama positiivinen kuva suojaa yritystä negatiivisten tapahtumien aiheuttamilta seurauksilta, kuten kuluttajien boikoteilta. He havaitsivat kuitenkin myös, että ensisijaiset sidosryhmät reagoivat eri tavalla kuin toissijaiset eli heidän kohdallaan positiivinen yhteiskuntavastuu ei suojaa negatiivisten tapahtumien seurauksilta yhtä paljon. Vastuullisten toimien vaikutus on myös vähäisempi tai pahimmillaan jopa negatiivinen yrityksillä, jotka harjoittavat epäeettistä liiketoimintaa, kuten tupakka- tai ydinvoimateollisuutta. Sidosryhmät voivat tulkita näiden toimien olevan pyrkimyksiä peittää aikaisempia negatiivisia toimiaan tai kompensoida toimialasta aiheutuvaa negatiivista kuvaa. (Godfrey ym. 2009: 430–431, 439, 441.) Kim, Park ja Wier (2012: 790) tutkivat vastuullisten yritysten taloudellisen raportoinnin laatua. Heidän saamien tulosten mukaan vastuullisen yrityksen johdolla on pienempi todennäköisyys tulla viranomaisen tarkastamaksi, joten sakon tai muun rangaistuksen riski on myös pienempi. Positiivinen maine näyttäisi siis vähentävän yrityksen riskejä erityisesti toissijaisten sidosryhmien mielissä, joten myös tilintarkastajan riskit ovat mahdollisesti pienemmät.

Tulevaisuuden ennakointi on jo pitkään tunnustettu tärkeäksi tekijäksi liiketoiminnan suunnittelussa ja kehittämisessä. Nopeasti muuttuvassa liiketoimintaympäristössä yritysten täytyy jatkuvasti tutkailla toimintaympäristöään havaitakseen mahdollisia muutoksia, jotka voisivat vaikuttaa yritykseen. Kriittiset muutokset aikaisin havaitseva yritys on paremmassa asemassa kilpailijoihin nähden ja pystyy hyödyntämään tilaisuudet sekä vastamaan uhkiin tehokkaammin. Esimerkiksi tulevat päästörajoitukset ennakoiva yritys voi aktiivisen tuotekehittelyn kautta kehittää rajoitusten mukaista teknologiaa pienillä kustannuksilla ja saavuttaa siten etulyöntiaseman kilpailijoihinsa. (Burke & Logsdon 1996: 498.) Yhteiskuntavastuu ja etenkin siitä raportointi voi auttaa yritystä ennakoinnissa ja kilpailukyvyn säilyttämisessä. Ei-taloudellisen raportoinnin kautta johto saa kokonaisvaltaista ja strategista informaatiota, jota voidaan käyttää apuna esimerkiksi prosessien tai tietojärjestelmän tehostamisessa, mikä tuo kustannussäästöjä ja muita hyötyjä. (Orlitzky ym. 2003: 406; English & Schooley 2014: 27.) Yhteiskuntavastuun luonteelle ominaiset tekijät, kuten tulevaisuussuuntautunut johtaminen ja työn-

tekijöiden osallisuus puolestaan voivat auttaa kehittämään uusia kykyjä ja voimavaroja, jotta yrityksen resursseja kyetään hyödyntämään tehokkaammin. Yhteiskuntavastuun käytäntöjen avulla organisaatio pystyy siis tunnistamaan paremmin toimintaympäristön muutoksia ja kriisejä sekä reagoimaan niihin. (Orlitzky ym. 2003: 406–407.) Näin ollen yrityksellä on paremmat edellytykset turvata taloudellinen suorituskykynsä myös tulevaisuudessa, mikä vähentää huomattavasti niin yrityksen, sijoittajien kuin tilintarkastajankin riskejä.

Aikaisemmat tutkimukset tukevat näkemystä, että yhteiskuntavastuu on yhteydessä johdon rehellisyyteen ja eettiseen toimintaan. Toisin sanoen organisaation vastuullinen toiminta muun muassa ympäristöä, työntekijöitä ja kuluttajia kohtaan on merkki johdon eettisistä arvoista. Yksilön arvomaailma koostuu tavoitteista, jotka ohjaavat asenteita ja käytöstä. Tästä syystä ihminen käyttäytyy useimmiten tavalla, joka osoittaa hänelle tärkeitä arvoja, tai tavalla, jolla hän pyrkii toteuttamaan arvojaan. Organisaation ydinhenkilöiden näkemykset siitä, miten sisäisiä ja ulkoisia sidosryhmiä tulisi kohdella, on olennainen osa heidän päätöksentekoaan. Siten eettisyyttä, rehellisyyttä ja ihmislähtöisyyttä arvostava johto välittää muiden hyvinvoinnista ja pyrkii edistämään sitä. Tämä johtaa johdon pyrkimykseen parantaa läpinäkyvyyttä sekä luoda luotettavia suhteita organisaation ja sidosryhmien välille, mikä niin ikään saattaa nostaa yrityksen taloudellista suorituskykyä. (Choi & Wang 2007: 345.)

Bellin ja Carcellon (2000: 170; 182) mukaan tilintarkastajan tulisi arvioida, ovatko johdon eettiset arvot sellaiset, että se voisi tietoisesti suorittaa epärehellisen tai rikollisen teon. Myös Koh & Tong (2013: 68) toteavat johdon rehellisyyden voivan johtaa suurempaan riskiin, että tilinpäätöksessä on olennainen virhe. Kizirian, Mayhew ja Sneathen Jr. (2005: 65) puolestaan havaitsivat tutkimuksessaan, että tilintarkastajan arvio johdon rehellisyydestä on olennainen osa virheellisuuden riskin arviointia, tilintarkastuksen suunnittelua ja laatua. Niin ikään johdon rehellisyys on yhteydessä myös tarkastustoimenpiteiden laajuuteen, käytettävään aikaan ja tilintarkastuspalkkioihin.

Johdon rehellisyyden ja eettisten arvojen merkityksen organisaatiolle ja sen sidosryhmille osoittavat myös viimeisimmät kirjanpitoskandaalit, kuten Enron ja WorldCom, joista kärsivät niin sijoittajat, työntekijät kuin yritys itsekin (Chih, Shen & Kang 2008: 179). Enron oli maailmaan suurimpiin kuuluva yhdysvaltalainen energiayhtiö, jonka markkina-arvo oli vuoden 2000 lopussa yli 60 miljardia dollaria eli noin kuusinkertaisesti verrattuna kirjanpidolliseen arvoon, mikä kertoi osakemarkkinoiden korkeista tulevaisuudenodotuksista. Yhtiön monimutkainen liiketoimintamalli ja kirjanpitosäännösten

puutteellisuus mahdollistivat mittavat tuloksenjärjestelyt, joita johto käyttikin luodakseen todellisuutta paremman kuvan yrityksen taloudellisesta suorituskyvystä. Näiden lisäksi yhtiö käytti lainvastaisia menettelyjä, joiden seurauksena taseessa velat olivat aliarvostettuja ja varat yliarvostettuja. (Healy & Krishna 2003: 3, 9, 11.)

Enronin raportointi sijoittajille sen toimista oli hyvin minimaalista ja informaatio yhtiön taloudellisesta tilasta, suorituskyvystä sekä riskeistä oli valheellista. Yhtiön epäonnistuminen ulkomaisilla markkinoilla ja heikko taloudellinen suorituskyky onnistuttiin salaamaan monen vuoden ajan, mutta todellisuus tuli lopulta markkinoiden tietoon, minkä seurauksena Enronin osakkeen arvo putosi räjähdysmäisen nopeasti päätyen 0,26 dollariin joulukuun alussa vuonna 2001, kun se vain vuotta aikaisemmin oli 83,13 dollaria. Yhtiön julkiset velkakirjat oli luokiteltu roskalainoiksi ja aiemmin konkurssilta pelastanut kilpailija Dynergy vetäytyi yritysostosta. Enron ajautui konkurssiin 2. päivä joulukuuta 2001. (Healy & Krishna 2003: 3, 12.) Enronin tapaus on hyvä esimerkki käsiteltäessä tilintarkastajan riskejä liittyen tuloksenjärjestelyyn ja johdon eettisiin arvoihin. Arthur Andersen oli Enronin tilintarkastaja ja yksi aikansa viidestä suurimmasta tilintarkastusyhteisöstä, mutta menetti väliaikaisesti toimilupansa, koska se ei puuttunut Enronin kyseenalaisiin menettelyihin. Oltuaan sidoksissa myös muihin kirjanpitoskandaaleihin, Arthur Andersen alkoi menettää asiakkaitaan ja sen maine romuttui nopeasti kokonaan, mikä johti yhtiön kaatumiseen. (Carnegie & Napier 2013: 8.)

Tuloksenjärjestelyllä tarkoitetaan erinäisiä toimia, joiden avulla yrityksen sisäpiiri voi taloudellisista tapahtumista riippumatta vaikuttaa tilinpäätöksen tietoihin ja siten saada yrityksen taloudellinen suorituskyky näyttämään paremmalta ulkopuolisten silmissä (Chih ym. 2008: 180; Hong & Andersen 2011: 462). Mittavan tuloksenjärjestelyn seurauksena taloudelliset raportit antavat väärän kuvan yrityksen suorituskyvystä, mikä vaikeuttaa omistajien suorittamaa valvontaa. Enron ja muut kirjanpitoskandaalit ovat herättäneet valtavan määrän keskustelua liiketoiminnan mätänevästä moraalisuudesta ja rapistuvasta vastuullisuudesta. Tästä syystä sijoittajat, kuluttajat ja yleisesti myös johtajat ovat puhuneet sen puolesta, että liiketoiminnan ei pitäisi painottua vain maksimaalisen voiton tuottamiselle, vaan yritysten täytyisi täyttää myös vastuunsa esimerkiksi työntekijöitä, yhteisöä ja ympäristöä kohtaan. Läpinäkyvyydestä ja vastuuvuolistuudesta onkin tullut yhä vahvemmin yhteiskuntavastuun peruseriaatteita, joiden on tarkoitus vähentää informaation asymmetriaa sisäpiirin ja ulkopuolisten välillä. (Chih ym. 2008: 179–180.)

Tuloksenjärjestelyyn on yrityksestä riippuen erilaisia syitä. Leuz, Nanda ja Wysocki (2003) tunnistavat kolme eri motiivia, miksi tuloksenjärjestelyä yleensä harjoitetaan. Ensimmäinen on tuloksentasaus eli pyrkimys tasoittaa taloudellisia shokkeja ja näyttää tasaista tulosta tilikaudesta toiseen. Tavallisesti tuloksentasauksessa käytetään harkinnanvaraisia jaksotuksia, kuten myyntisaamisia tai poistoja. Harkinnanvaraisten erien kirjauksilla yritys voi tarpeen mukaan nostaa tai laskea tulosta, jolloin taloudellisten shokkien vaikutus näkyy ainoastaan kassavirrassa. Jaksotusten lisäksi tulokseen voidaan vaikuttaa myös reaalisilla tuloksenjärjestelykeinoilla, eli esimerkiksi nopeuttamalla kulujen ja tuottojen kirjauksia tai viivyttämällä niitä sen mukaan, kumman tilikauden tulokseen yritys haluaa niiden vaikuttavan. Toiseksi, sisäpiiri voi yliarvostaa kirjanpidon eriä saadakseen yrityksen suorituskyvyn tai taloudellisen tilan näyttämään todellista paremmalta. Motiivi voi olla esimerkiksi tietyn tulostavoitteen saavuttaminen tai tarkoitus antaa sijoittajille hyvä kuva yrityksen tuloksesta ennen osakeantia. Kolmanneksi, yritykset pyrkivät yleensä nollatulokseen, mikäli vaihtoehtoina on pieni voitto tai tappio. Tuloksenjärjestelyn avulla yritys voi välttää esimerkiksi pienen negatiivisen tuloksen näyttämisen, sillä se on korjattavissa harkinnanvaraisilla erillä, toisin kuin suuret tappiot. (Leuz ym. 2003: 509–511; Chih ym. 2008: 182–183.)

Chihin ym. (2008: 195) mukaan yhteiskuntavastuun ja tuloksenjärjestelyn väliseen yhteyteen vaikuttaa se, käytetäänkö tuloksenjärjestelyn mittaamiseen tuloksentasausausta harkinnanvaraisten jaksotusten avulla, reaalisten tuloksenjärjestelykeinojen käyttöä vai nollatulokseen pyrkimistä. Heidän tutkimuksensa mukaan hyvän yhteiskuntavastuun omaava yritys ei näyttäisi tuloksenjärjestelyn avulla pyrkivän tuloksentasaukseen eikä nollatulokseen, mutta on taipuvaisempi reaaliin tuloksenjärjestelykeinoihin, joskin taipumus on vähäisempi vahvan lainsäätelyn maissa. Yleisesti tutkimustulokset osoittavat, että vastuullisuus ja etenkin johdon eettinen toiminta ovat yhteydessä vähäisempään tuloksenjärjestelyyn. Shaferin (2015: 57) mukaan yrityksen usko eettisyyden ja yhteiskuntavastuun merkitykseen vähentää tuloksenjärjestelyä. Lisäksi hän huomauttaa, että johdon näyttämä esimerkki rehellisyydestä ja eettisyydestä, eli niin kutsuttu ”tone at the top”, vaikuttaa kirjanpidosta vastaavien henkilöiden käsityksiin yhteiskuntavastuun merkityksestä, mikä lannistaa pitkällä aikavälillä taipumusta tuloksenjärjestelyyn. Hong ja Andersen (2011: 462) sekä Kim ym. (2012: 790) havaitsivat, että vastuullisilla yrityksillä esiintyy vähemmän sekä harkinnanvaraisiin eriin että reaaliin toimiin perustuvaa tuloksenjärjestelyä. Choi, Lee ja Park (2013: 447) puolestaan tutkivat yhteyttä korealaisilla yrityksillä ja totesivat positiivisen yhteiskuntavastuuarvion saaneiden yrityksen harjoittaneen vähemmän tuloksenjärjestelyä. Näihin tuloksiin perustuen tilintarkastaja voi odottaa vastuullisilta yrityksiltä parempaa taloudellisen raportoinnin laatua, mi-

kä vähentää tilinpäätöksen olennaisen virheellisuuden riskiä. Myös yrityksen sidosryhmien riskit ovat pienemmät johtuen luotettavuudesta, läpinäkyvyydestä ja ennustettavuudesta, joten myös tilintarkastajan liiketoimintariski on pienempi.

4.2. Yhteiskuntavastuun vaikutus tilintarkastuspalkkioihin

Simunicin (1980) esittelemän palkkiomallin mukaan tilintarkastajan määrittelemän palkkion suuruuden määrää vaadittavan tarkastustyön määrä. Vaadittavan työn määrään puolestaan vaikuttavat tilintarkastusriski ja sen tasoon vaikuttavat tekijät. Kansainvälisten tilintarkastusalan standardien mukaan tilintarkastajan on kerättävä riittävä määrä evidenssiä arvioidun tilintarkastusriskin laskemiseksi hyväksyttävälle tasolle. Toimeksiantoon liittyy kuitenkin myös riski, että tilintarkastuskertomus johtaa kolmansien osapuolien tappioihin, jolloin tilintarkastajaa mahdollisesti joutuu korvausvastuuseen. Lisäksi tietyt tekijät, kuten asiakkaan huono maine, voivat johtaa tilintarkastajan maineen menetykseen. Liiketoimintariski, eli riski taloudellisista tappioista tai maineen menetyksestä, voi johtaa siihen, että tilintarkastaja päättää kerätä riskin kattamiseksi standardien mukaista määrää enemmän evidenssiä. (Brumfield ym. 1983: 60.) Bell ym. (2001: 43) sekä Bell ym. (2008: 729) osoittavat, että tilintarkastusyhteisöt reagoivat korkeampaan liiketoimintariskiin lisäämällä tarkastustyön määrää ja käyttämällä kokeneempia tarkastajia, mutta eivät nosta tuntihintaa.

Aikaisemmissa tutkimuksissa on tutkittu erityisesti negatiivisen yhteiskuntavastuun vaikutusta tilintarkastuspalkkioihin. Koh ja Tong (2013) tutkivat tilintarkastusasiakkaiden yhteiskuntavastuuseen liittyvien negatiivisten toimien yhteyttä tilintarkastuspalkkioihin. Heidän otoksensa muodostui 20 687 havainnosta vuosien 2000 ja 2010 välillä. Negatiivisten yhteiskuntavastuun toimien tunnistamiseen he käyttivät KLD:n yhteiskuntavastuuarviointeja. Artikkelissaan Koh ja Tong (2013: 68) toteavat negatiivisen yhteiskuntavastuun herättävän huolia johdon rehellisyydestä ja eettisyydestä. Lisäksi negatiivinen yhteiskuntavastuu lisää yrityksen riskiä julkiselle kritiikille, kuluttajien boikoteille, maineen menetykselle ja julkisen vallan sanktioille, jotka voivat heikentää taloudellista suorituskykyä. Johdon epärehellisyys ja taloudelliseen suorituskykyyn vaikuttavien tekijöiden luomat kannusteet lisäävät tuloksenjärjestelyn todennäköisyyttä, mikä puolestaan kasvattaa tilinpäätösvirheen riskiä. Koh ja Tong (2013: 68) havaitsivat, että tilintarkastuspalkkiot olivat 5,4–13,2 % suuremmat yrityksillä, joiden yhteiskuntavastuullisuudessa oli puutteita.

Myös Lyon ja Maher (2005) tutkivat kyseenalaisen toiminnan, eli heidän tapauksessaan lahjusten antamisen vieraalle valtiolle, vaikutusta tilintarkastajan arvioiman liiketoimintariskin suuruuteen ja tilintarkastuksen hinnoitteluun. Heidän mukaansa yrityksen epäeettinen käytös kieli johdon epärehellisyydestä, vaikkei käytös suoraan rikkoisi mitään lakia. He havaitsivat, että tilintarkastajat arvioivat epäeettisten toimien nostavan asiakkaan riskisyyttä, mikä johtaa huomattavasti korkeampiin tilintarkastuspalkkioihin. Leventis, Hasan ja Dedoulis (2013: 154) puolestaan tutkivat, miten sosiaalisten normien vastainen toimiala, kuten tupakka-, ydinvoima- tai alkoholiteollisuus, vaikuttaa tilintarkastuksen hinnoitteluun. Tällaisten yritysten toiminnalla ajatellaan olevan negatiivisia vaikutuksia ympäristöön ja yhteisöön, joten ne joutuvat kamppailemaan erilaisten vastoin käymisten, kuten negatiivisen julkisuuden, tiukemman lainsäädännön sekä pääomamarkkinoiden syrjinnän kanssa. Leventis ym. (2013: 163) havaitsivatkin, että tilintarkastajat arvioivat tällaisessa toimeksiannossa liiketoimintariskin suuremmaksi ja tekevät enemmän työtä siihen vastaamiseksi.

Vastaavasti aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että vastuullinen toiminta ympäristöä, yhteiskuntaa ja tärkeimpiä sidosryhmiä kohtaan on yhteydessä muun muassa parempaan taloudelliseen raportoinnin laatuun (Kim ym. 2012: 761) ja pienempään maineen menetyksen riskiin (Godfrey ym. 2009: 441). Näiden ja muiden tässä tutkielmassa aikaisemmin esitettyjen tekijöiden perusteella vastuullisuuden voidaan olettaa alentavan tilintarkastuspalkkiota. Kohin ja Tongin (2013: 81) tutkimuksen mukaan eri yhteiskuntavastuun osa-alueilla oli erisuuret vaikutukset tilintarkastuspalkkioihin. Saattaa olla, että tilintarkastajat arvioivat esimerkiksi sosiaaliseen osa-alueeseen liittyvät riskit suuremmiksi kuin ympäristöosa-alueeseen liittyvät. Mielenkiintoista on toisaalta myös tutkia yhteiskuntavastuun kokonaisarviota suhteessa osa-arvioihin, eli kumoaako vastuullisuuden osoittaminen toisella osa-alueella vastuuttomuuden toisella. Tässä tutkimuksessa esitettyjen seikkojen pohjalta johdetaan neljä tutkimushypoteesia:

H₁: Yhteiskuntavastuun ja tilintarkastuspalkkion välillä on negatiivinen yhteys.

H₂: Taloudellisen vastuun ja tilintarkastuspalkkion välillä on negatiivinen yhteys.

H₃: Ympäristövastuun ja tilintarkastuspalkkion välillä on negatiivinen yhteys.

H₄: Sosiaalisen vastuun ja tilintarkastuspalkkion välillä on negatiivinen yhteys.

5. TUTKIMUKSEN AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄ

Tässä luvussa esitellään tutkimuksessa käytettävä aineisto sekä tutkimusmenetelmä, jolla hypoteesit testataan. Lisäksi käsitellään, miksi tutkimuksessa on päätetty käyttää juuri kyseistä aineistoa ja tutkimusmetodia sekä millä perusteilla selittävät muuttujat on valittu. Yhteiskuntavastuun mittaaminen ja sen rajoitteet on kuvailtu tarkemmin tämän tutkielman kolmannessa luvussa, joten niihin ei enää palata tämän luvun yhteydessä.

5.1. Aineisto

Tutkimuksessa käytettävä aineisto koostuu S&P 500 -indeksiin kuuluvista yrityksistä ja havaintojen aikaperiodina ovat vuodet 2010–2014. Vuonna 1957 luotu S&P 500 on yhdysvaltalaisen Standard & Poor's -luottoluokitusyksikön ylläpitämä osakeindeksi, joka muodostuu tietyt kriteerit täyttävistä suuren markkina-arvon yrityksistä. Näitä kriteerejä ovat esimerkiksi yli 5,3 miljardin dollarin markkina-arvo ja yrityksen kotipaikan sijaitseminen Yhdysvalloissa. S&P 500 -yrityksiä pidetään johtavien toimialojen johtavina yrityksinä ja niiden yhteenlaskettu markkina-arvo edustaa huomattavaa osuutta kaikkien julkisen kaupankäynnin kohteena olevien yritysten yhteenlasketusta markkina-arvosta (S&P Dow Jones Indices 2016.)

Tässä tutkielmassa päädyttiin käyttämään S&P 500 -indeksin yrityksiä, koska niistä on saatavilla varsin kattavasti tietoa yliopiston tietokannoissa. Tutkimusongelma on aineiston kannalta haastava, koska sopivaan tutkimusmenetelmään tarvitaan suhteellisen suuri määrä dataa ja esimerkiksi suomalaisten yhtiöiden tilintarkastuspalkkioita ei ole kerätty mihinkään saatavilla olevaan tietokantaan. Myös yritysvastuuarviointien saatavuus on heikko suomalaisten yhtiöiden osalta ja otosjoukko olisi ollut niitä käytettäessä huomattavasti pienempi. S&P 500 -yhtiöiden valintaa puoltaa myös se seikka, että ne ovat hyvin tunnettuja ja niiden toimintaa seuraavien sidosryhmien joukko on suurempi kuin pienemmillä yhtiöillä, joten esimerkiksi vastuuttomalla toiminnalla on todennäköisesti laajemmat seuraukset kuin pienien ja vähemmän merkittävien yhtiöiden kohdalla (Chan, Watson & Woodliff 2014: 62).

Niemen (2002: 40) mukaan Suomen lainsäädännössä on merkittäviä eroja verrattuna esimerkiksi yhdysvaltalaiseen tai britannialaiseen oikeusjärjestelmään. Suomessa ei muun muassa ole mahdollista nostaa ryhmäkannetta ja mahdolliset vahingonkorvaukset rajoittuvat todellisiin menetyksiin. Kaiken kaikkiaan suomalaisten tilintarkastajien oi-

keudenkäyntiriski ja muut liiketoimintariskin osat ovat huomattavasti pienemmät kuin Yhdysvalloissa toimivilla tilintarkastajilla, joten hypoteesit eivät nojautuisi yhtä vahvasti tämän tutkielman teoriaan, mikäli käytettäisiin suomalaista aineistoa.

Johdonmukaisten tulosten saamiseksi aineistosta rajattiin pois finanssi- ja vakuutusalan yritykset, koska niiden noudattamat säädökset ja tarkastus poikkeavat tavallisista yrityksistä. Lisäksi osa yrityksistä jouduttiin poistamaan, koska eri tietokantojen listat S&P 500 -yrityksistä poikkesivat hieman toisistaan. Tämän jälkeen aineistosta poistettiin vielä kaikki havainnot, joilla yhdenkin muuttujan arvo puuttui. Näiden toimenpiteiden jälkeen aineistossa on 1461 havaintoa, mikä on todennäköisesti riittävä määrä luotettavien tulosten saamiseksi. Aineiston toimialajakauma on esitetty liitteessä 1.

5.2. Regressiomalli

Hypoteesien tutkimiseen käytetään regressioanalyysiä. Se on tilastollinen menetelmä, jossa tavallisesti on useita selittäviä muuttujia ja selitysaste r^2 kertoo, paljonko ne yhdessä selittävät selitettävästä muuttujasta. Menetelmän etuna on, että sillä voidaan tutkia samanaikaisesti useamman muuttujan vaikutusta selitettävään muuttujaan (esim. tilintarkastuspalkkioon). Regressioanalyysiä voidaan käyttää niin tutkittavan ilmiön mallintamiseen kuin uusien havaintojen ennustamiseen, mutta tässä tutkielmassa keskitytään pääasiassa ilmiön mallintamiseen. (Metsämuuronen 2001: 59.) Regressioanalyysi on hyvin yleinen tutkimusmenetelmä tilintarkastuspalkkioita koskevissa tutkimuksissa, joten se katsottiin luontevaksi valinnaksi myös tähän tutkielmaan.

Hypoteesien testausta varten kehitetään regressiomalli, joka perustuu suurelta osin esikuva-artikkelissa käytettyyn malliin (Koh & Tong 2013: 73), mutta myös aikaisempiin tilintarkastuspalkkioita koskeviin tutkimuksiin. Testauksessa käytetään itse asiassa kah- ta eri mallia, mutta ne poikkeavat toisistaan vain yhteiskuntavastuun muuttujien osalta, joten mallin rakentuminen koskee kumpaakin mallia. Aikaisempien tutkimusten havain- toja on esitelty aikaisemmin tämän tutkielman teoriaosiossa ja niihin pohjautuen malliin on tehty pieniä muutoksia verrattuna esikuva-artikkeliin. Merkittävin ero on yhteiskun- tavastuun ja sen alakategorioiden mittarit. Tässä tutkielmassa käytetään ASSET4:n an- tamia pistemääriä, sillä KLD, jota hyödynnetään esikuva-artikkelissa ja hyvin monissa muissa amerikkalaisissa tutkimuksissa, ei sisälly yliopiston tietokantoihin. ASSET4:n arviointeja voidaan kuitenkin pitää yhtä luotettavina. Ympäristö-, sosiaalinen ja talou- dellinen vastuu on siis pisteytetty asteikolla 0–100, toisin kuin esikuva-artikkelissa, jos-

sa dummy-muuttujille annettiin arvo 1, mikäli yrityksellä oli huomautettavaa vastuullisuuden eri kategorioissa.

Seuraavaksi esitellään mallin rakentuminen muiden muuttujien osalta. Muuttujien tarkat kuvaukset ja laskentakaavat on listattu mallin alle. Regressiomallissa selitettävä muuttuja on tilintarkastuspalkkio, josta esikuva-artikkelin tapaan otetaan luonnollinen logaritmi jakauman parantamiseksi (*LnAFees*). Tarkastustyön laajuuden ja kompleksisuuden huomioimiseksi malliin otetaan selittäviksi muuttujiksi luonnollinen logaritmi taseen loppusummasta (*LnAssets*) ja SIC-koodien lukumäärä (*SIC*). Esikuvatutkimuksessa käytettiin kompleksisuuden mittarina toimintasegmenttien lukumäärää, joka on Hayn ym. (2006: 169) meta-analyysin mukaan itse asiassa huonoin muuttuja mittaamaan kompleksisuutta. SIC-koodien lukumäärää sen sijaan käyttivät muun muassa Simunic (1980: 172) sekä Lyon ja Maher (2005: 139). Ulkomaisesta liiketoiminnasta aiheutuvaa kompleksisuutta kuvataan muuttujalla *FgnAssets*, joka lasketaan ulkomaisten tase-erien osuutena taseen loppusummasta. Toimintariskiä edustaa saatavien ja varaston yhteissumma jaettuna taseen loppusummalla (*InvRec*). Kannattavuutta puolestaan kuvaa kokonaispääoman tuotto (*ROA*) ja velkaantuneisuutta pitkäaikaisten lainojen suhde taseen loppusummaan (*Leverage*).

Blankleyn, Hurttin ja MacGregorin (2012: 85) mukaan pääoman hankinta ja pääomamarkkinoiden odotukset voivat kannustaa aggressiivisiin kirjanpitomenettelyihin. Niinpä malliin valitaan muuttujia, jotka kontrolloivat sitä osuutta tilintarkastusriskistä, joka johtuu rahoituksen hankkimisesta (Koh & Tong 2013: 74). Malliin sisällytetään market-to-book -luku (*MBR*) kuvaamaan markkinoiden odotuksia tulevaisuuden kasvusta sekä dummy-muuttuja *Finance* arvolla 1, mikäli pitkäaikaisten lainojen määrä kasvanut yli 20 % edellisvuodesta tai osakkeiden määrä kasvanut yli 10 %. Esikuva-artikkelin ja esim. Blankleyn ym. (2012: 83) regressiomalleissa käytettyä toteutuneita yritysjärjestelyjä kuvaava muuttuja jätetään pois, koska näitä havaintoja on vain muutama koko aineistossa.

Tilintarkastajan ominaisuuksien kontrolloimiseksi malliin valitaan ainoastaan lowballing -ilmiötä mittaava dummy-muuttuja (*NewAudit*), joka saa arvon 1, mikäli asiakkaan tarkastaja on vaihtunut edellisvuodesta. Esikuva-artikkelissa käytettyä tilintarkastusyhteisön toimialaerikoistumista ei saada mukaan, koska sopivaa dataa ei löytynyt tietokannoista. Kaikilla aineiston yrityksillä oli koko tarkastelukaudella Big 4 -tilintarkastaja, joten myös se jätetään pois mallista.

Toimeksiannon piirteiden vaikutusta tilintarkastuspalkkioon huomioidaan lisäpalveluita ja kiireaikaa kuvaavilla muuttujilla. Lisäpalveluiden mittarina on luonnollisesti palveluista veloitettu palkkio, joka saadaan Audit Analytics-tietokannasta eriteltyinä lakisääteisestä palkkiosta. Jakauman parantamiseksi sille tehdään logaritimuunnos luonnollisella logaritmillä ($\ln NA\text{Fees}$). Suurimmalla osalla yrityksistä tilikausi päättyy vuoden viimeisenä päivänä. Tästä aiheutuvan ruuhka-ajan synnyttämiä lisäkustannuksia kontrolloidaan dummy-muuttujalla *YearEnd*, joka saa arvon 1, mikäli yrityksen tilikausi päättyy välillä 1.12.–15.1. Esikuva-artikkelissa kyseinen aika rajoittui joulukuuhun, mutta aineistosta havaittiin, että varsin monella yrityksellä tilikauden päättymispäivä oli muutama päivä vuodenvaihteen jälkeen. Ruuhka ei luultavasti ole purkautunut juurikaan muutamassa päivässä, joten aikaväliä pidennetään hieman verrattuna esikuva-artikkelin muuttujaan, joka rajoittui joulukuuhun. Lisäksi mallissa huomioidaan tilintarkastuskertomuksen viiveen eli asiakkaan tilikauden päättymisen ja tilintarkastuskertomuksen allekirjoittamisen välisen ajan vaikutus palkkioon (*Delay*). Pitkäksi venyneen viiveen on todettu olevan merkinä esimerkiksi ongelmista tarkastuksessa tai erityisen tarkkaa harkintaa vaativista tapauksista (Hay ym. 2006: 176).

Kohin ja Tongin (2013: 74) tutkimuksesta poiketen regressiomallissa huomioidaan corporate governancen vaikutukset vain yhdellä muuttujalla eli ASSET4-arviointien governance-pistemäärällä. Heidän käyttämä dummy-muuttuja riippumattomien jäsenten osuudesta ei olisi lisännyt tässä käytettävän regressiomallin selittävyttä, sillä vain muutama havainnosta olisi saanut arvon 0.

Regressioanalyysissä on myös otettava huomioon se, että tässä tutkielmassa käytettävä aineisto on paneeliaineisto eli se koostuu samoista yrityksistä tehtävistä havainnoista usealta eri vuodelta. Näin ollen yrityshavaintojen virhetermit voivat korreloida keskenään eivätkä regressioanalyysin edellytykset täyty, mikä puolestaan tarkoittaa, että analyysin tulokset voivat olla harhaanjohtavia. Virhetermien riippuvuutta on kahta tyyppiä. Tietyn yrityshavainnon virhetermit eri vuosilta voivat korreloida keskenään (time-series dependence) tai tietynä vuonna eri yritysten virhetermien välillä voi olla keskinäistä riippuvuutta (cross-sectional dependence). Nämä kaksi riippuvuuden eri tyyppiä voivat esiintyä myös yhtä aikaa aineistossa, jolloin kumpikin on otettava huomioon. (Petersen 2009: 436.)

Yhtä aikaa esiintyvät riippuvuudet voi eliminoida esimerkiksi siten, että estimoidaan vuosia dummy-muuttujilla. Kullekin ajanjaksolle, jolta havaintoja on kerätty, asetetaan oma dummy-muuttuja, joka saa arvon 1 kyseisenä vuonna ja arvon 0 muina vuosina.

Kun aikavaikutus on kontrolloitu, jäljelle jää yrityshavaintojen virhetermien riippuvuus, joka puolestaan voidaan eliminoida klusterioimalla estimoidut keskivirheet yrityksittäin. (Petersen 2009: 458.) Tässä klusterimuuttujana käytetään yritysten yksilöllistä tietokantakoodia ja klusterikorjattujen keskivirheiden estimointi toteutetaan SAS:n surveyreg-proseduurilla.

Esikuva-artikkelia (Koh & Tong 2013: 74) mukailleen lisätään regressiomalliin myös toimialadummyt. Käytetään hieman yksinkertaisempaa luokittelua ja muodostetaan Worldscope-tietokannan ”industry group” -muuttujan kahden ensimmäisen numeron mukaan. Liitteessä 1 on esitetty aineiston toimialajakauma, josta nähdään, että aineiston yritykset jakautuvat 24 toimialalle. Koh ja Tong (2013) suorittivat myös herkkyysanalyysin, jossa kustakin yrityksestä muodostettiin oma dummy-muuttuja toimialojen sijaan eli kyse oli ns. firm-fixed effects -mallista. Regressioanalyysin tulokset kuitenkin pysyivät melko samanlaisina, joten toimialadummyjen katsotaan riittävän tässä tutkielmassa yhdessä vuosidummyjen ja keskivirheiden klusteroinnin kanssa.

Hypoteesia H_1 testataan mallilla:

$$\begin{aligned} \ln AFees = & \alpha CSR + \beta_1 \ln Assets + \beta_2 SIC + \beta_3 MBR + \beta_4 FgnAssets + \beta_5 ROA + \\ & \beta_6 Leverage + \beta_7 InvRec + \beta_8 FinanceD + \beta_9 NewAuditD + \beta_{10} Delay + \beta_{11} YearEndD + \\ & \beta_{12} \ln NAFees + \beta_{13} GovScore + \gamma IndD + \delta YearD + \varepsilon \end{aligned} \quad (1)$$

Hypoteeseja H_2 , H_3 ja H_4 testataan mallilla:

$$\begin{aligned} \ln AFees = & \alpha EcnScore + \alpha EnvScore + \alpha SocScore + \beta_1 \ln Assets + \beta_2 SIC + \beta_3 MBR + \\ & \beta_4 FgnAssets + \beta_5 ROA + \beta_6 Leverage + \beta_7 InvRec + \beta_8 FinanceD + \beta_9 NewAuditD + \\ & \beta_{10} Delay + \beta_{11} YearEndD + \beta_{12} \ln NAFees + \beta_{13} GovScore + \gamma IndD + \delta YearD + \varepsilon \end{aligned} \quad (2)$$

$\ln AFees$ = luonnollinen logaritmi lakisääteisestä tilintarkastuspalkkiosta

CSR = yhteiskuntavastuun pistemäärä

$EcnScore$ = taloudellisen vastuun pistemäärä

$EnvScore$ = ympäristövastuun pistemäärä

<i>SocScore</i>	= sosiaalisen vastuun pistemäärä
<i>LnAssets</i>	= luonnollinen logaritmi taseen loppusummasta vuoden lopussa
<i>MBR</i>	= osakkeiden yhteenlasketun markkina-arvon suhde omaan pääomaan
<i>SIC</i>	= liiketoimintasegmenttien lukumäärä, joilla yritys toimii
<i>FgnAssets</i>	= ulkomaisten tase-erien osuus taseen loppusummasta
<i>ROA</i>	= kokonaispääoman tuotto, lasketaan kaavalla: nettotulos / taseen loppusumma
<i>Leverage</i>	= pitkäaikaisten velkojen suhde taseen loppusummaan
<i>InvRec</i>	= [varasto + myyntisaamiset] / taseen loppusumma
<i>FinanceD</i>	= dummy-muuttujan arvo 1, mikäli pitkäaikaisen velan määrä kasvanut edellisvuodesta yli 20 % tai osakkeiden määrä kasvanut yli 10 %
<i>NewAuditD</i>	= dummy-muuttujan arvo 1, mikäli tilintarkastaja eri kuin edellisellä vuonna
<i>Delay</i>	= asiakkaan tilikauden päättymispvm. ja tilintarkastuskertomuksen julkaisupvm. välisten päivien lukumäärä
<i>YearEndD</i>	= dummy-muuttujan arvo 1, mikäli asiakkaan tilikausi päättyneet välillä 1.12.–15.1.
<i>LnNAFees</i>	= luonnollinen logaritmi ei-lakisääteisistä palveluista veloitetuista palkioista
<i>GovScore</i>	= ASSET4-arvioinnin governance-pistemäärä
<i>IndustryD</i>	= toimialadummy
<i>YearD</i>	= vuosidummy

6. TUTKIMUSTULOKSET

Tässä luvussa tarkastellaan selitettävän ja selittävien muuttujien jakaumia, tutkitaan täyttävätkö malli ja muuttujat regressioanalyysille yleisesti asetetut edellytykset sekä esitetään tutkimuksen tulokset. Alkuperäisen analyysin lisäksi suoritettiin useita herkkyysanalyyskejä, joissa muun muassa testattiin erilaisia muunnoksia tutkittavista muuttujista sekä käytettiin asiakkaan koon mukaan rajattuja osa-aineistoja. Kaikki esitetyt tulokset ja taulukoissa esiintyvät luvut on saatu SAS Enterprise Guide 6.1 - tai SAS 9.4 -ohjelmalla.

6.1. Muuttujien jakaumien kuvailu

Regressioanalyysin perusoletus on, että selitettävä muuttuja on normaalijakautunut (Metsämuuronen 2001: 61). Selitettävä muuttuja on tässä tutkielmassa tilintarkastuspalkkio. Histogrammikuvioista havaittiin, että sen jakauma on voimakkaasti oikealle vino, joten muuttujalle tehtiin logaritmimuunnos ottamalla siitä luonnollinen logaritmi, jota kuvaa mallissa muuttuja $\ln AFees$. Taulukossa 1 on esitetty sen keskeisiä tunnuslukuja ja liitteessä 2 on histogrammikuvio jakaumasta. Taulukosta 1 nähdään, että tilintarkastuspalkkion luonnollisen logaritmin keskiarvo ja mediaani ovat käytännössä yhtä suuret. SAS:n tulosteista ei löytynyt vinouden ja huipukkuuden keskivirheitä, joten ne tarkistettiin SPSS-ohjelmalla. Vinous jaettuna keskivirheellään on 0,83 ja huipukkuus jaettuna keskivirheellään -2,68 (taulukoimaton). Jakauma on siis symmetrinen, mutta hyvin lievästi normaalijakaumaa huipukkaampi. Liitteessä 2 on esitetty myös normaalijakautuneisuustestien tuloksia. Kaikkien testien p-arvot ovat alle 0,05 eli niiden mukaan muuttuja ei ole normaalijakautunut. Toisaalta suurilla aineistoilla pienikin poikkeama normaalijakaumasta johtaa nollahypoteesin hylkäämiseen (Ruxton, Wilkinson & Neuhäuser 2015: 251). Lisäksi tarkasteltaessa histogrammikuvioita (liite 2) näyttäisi siltä, että selitettävä muuttuja noudattaa melko hyvin normaalijakaumaa.

Taulukkoon 1 on kerätty kuvailevia tunnuslukuja mallin muuttujista. Osa muuttujista on ymmärrettävyyden vuoksi taulukoitu ilman logaritmimuunnoksia. Tilintarkastuspalkkioiden osalta voidaan todeta, että hajonta on melko suuri tutkimusjoukossa. Maksimiarvo on noin 44 miljoonaa dollaria, mikä on hyvin kaukana yläkvartiilista. Keskimäärin yritykset maksoivat 7,76 miljoonaa lakisääteisestä tilintarkastuksesta. Neuvontapalveluiden palkkiot vaihtelivat vieläkin enemmän minimin ollessa vain 11 000 ja maksimin huppeat 67,7 miljoonaa. Keskiarvo oli kuitenkin vain 2,4 miljoonaa.

Taulukko 1. Mallin muuttujien kuvailevia tunnuslukuja.

	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Mediaani	Keskihajonta	Q1	Q3
LnAFees	13,2	17,6	15,496	15,492	0,863	14,9	16,1
Audit fees (1000)	568	44 005	7 760	5 345	7 380	2 949	9 504
Non-Audit (1000)	11	67 700	2 393	1 048	4 199	430	2 600
Assets (1000 \$)	965	349 493	27 190	13 242	41 096	6 213	31 725
SIC	1	8	4,5	4	2,1	3	6
FgnAssets	0	0,97	0,13	0,05	0,19	0	0,17
MBR	-48,64	49,82	3,68	2,90	5,10	1,87	4,60
ROA	-0,24	0,36	0,08	0,07	0,06	0,04	0,11
Leverage	0	0,79	0,23	0,22	0,14	0,13	0,31
InvRec	0	0,73	0,19	0,17	0,14	0,07	0,28
FinanceD	0	1	0,25	0	0,43	0	0
YearEndD	0	1	0,71	1	0,45	0	1
Delay	4	97	52	54	7,71	48	58
NewauditD	0	1	0,01	0	0,08	0	0
GovScore	15,8	96,8	79,3	82,7	13,4	72,0	89,5

Ulkomaisten tase-erien osuus koko taseesta oli yritysjoukolla yllättävänkin vähäinen (taulukko 1). Mediaaniarvo oli 5 % ja keskiarvo 13 % taseen loppusummasta. Muuttujan jakauma onkin hyvin voimakkaasti oikealle vino, sillä lähes 400 havainnolla ei ollut ollenkaan ulkomaisia tase-eriä. *MBR*-muuttujan vaihteluväli on varsin laaja, mutta kvartiiliväli suppea (1,87–4,60). Noin 20 yrityksellä oli negatiivinen market-to-book -luku. Aikaisemmissa tutkimuksissa etenkin varaston ja myyntisaamisten tarkistusta on pidetty erityisen vaativana ja siksi tilintarkastuspalkkiota olennaisesti kasvattavana tekijänä. Aineiston yrityksillä näiden yhteissumman osuus taseen loppusummasta vaihteli 0 % ja noin 73 % välillä. Keskiarvo oli maltilliset 19 % taseen loppusummasta. Yrityksiä, joilla varaston ja myyntisaamisten osuus taseesta oli alle muutaman prosentin, olivat muun muassa Ebay, Netflix ja Visa.

Taulukosta 1 voidaan edelleen havaita, että *Finance*-dummin keskiarvo on 0,25, mikä tarkoittaa, että 25 prosentilla havainnoista pitkäaikaisen velan määrä kasvoi yli 20 prosenttia tai osakkeiden määrä yli 10 prosenttia edellisvuodesta. Lisäksi nähdään, että 71 prosentilla havainnoista tilikausi päättyi kiireajaksi määritetyllä välillä. Tilintarkastuskertomuksen valmistuminen kesti keskimäärin 52 päivää. Huomattavaa on, että vain yhdellä prosentilla havainnoista oli uusi tilintarkastaja. Toinen erityishuomion arvoinen seikka on corporate governance -pistemäärä, jonka mediaani on 82,7 ja alakvartiili jopa

72,0. Aineiston yritykset noudattavat siten hyvää hallintotapaa, mikä tosin oli odotettavissa S&P 500 -indeksin yrityksiltä. Seuraavaksi tarkastellaan tutkittavien muuttujien eli yhteiskuntavastuun ja sen osa-alueiden jakaumia.

Taulukko 2. Yhteiskuntavastuun ja sen osa-alueiden kuvailevia tunnuslukuja.

	Minimi	Maksimi	Keskiarvo	Mediaani	Q1	Q3
CSR	6,1	97,1	71,3	81,5	51,7	93,0
EcnScore	3,8	98,5	66,2	72,2	47,1	88,2
EnvScore	8,7	94,9	62,3	74,0	34,5	89,2
SocScore	4,4	97,3	63,5	69,1	42,4	86,6

Taulukosta 2 ilmenee, että yhteiskuntavastuun kokonaispistemäärä vaihtelee 6,1 ja 97,1 pisteen välillä. Taloudellisen vastuun vaihteluväli 3,8–98,5 on laajin. Ympäristövastuu vaihtelee 8,7 ja 94,9 välillä, kun taas sosiaalisen vastuun vaihteluväli on 4,4–97,3. Kuten S&P 500 -indeksin yrityksiltä voi odottaakin, kaikkien taulukon 3. muuttujien jakauma on epätasainen ja vasemmalle vino. Esimerkiksi *CSR*-muuttujan mediaaniarvo on 81,5 ja kvartiiliväli 51,7–93,0. Taulukosta voidaan havaita myös, että muuttujista ympäristövastuulla on pienin alakvartiili, mutta sen minimiarvo on suurin.

6.2. Regressioanalyysin oletusten toteutuminen

Edellisen luvun alussa todettiin selitettävän muuttujan olevan likimain normaalijakautunut. Harhaanjohtamaton regressioanalyysi edellyttää lisäksi, että residuaalit noudattavat normaalijakaumaa ja niiden hajonta on tasainen. Selittävien muuttujien välillä ei myöskään saa olla liian voimakkaita korrelaatioita. Tätä voidaan tutkia tarkastelemalla korrelaatiokertoimia ja VIF-arvoja. (Metsämuuronen 2001: 61.)

Muuttujien väliset Pearsonin korrelaatiokertoimet on esitetty liitteessä 3. Taulukosta voidaan havaita, että yksikään kertoimista ei ole kovin lähellä luvun 1 itseisarvoa, joten muuttujaparien välillä ei ole lineaarista riippuvuutta. Yhteiskuntavastuun eri osa-alueiden väliset korrelaatiokertoimet ovat tosin melko suuria, mikä voi aiheuttaa epätarkkuutta, kun tulkitaan niiden vaikutusta selitettävään muuttujaan. Muuttujien VIF-arvot (taulukkoimaton) ovat kuitenkin välillä 1,035–3,647, joten mikään niistä ei ylitä

peukalosääntönä pidettävää 5:n rajaa (Holopainen & Pulkkinen 2002: 234). Multikollineaarisuutta ei siten esiinny regressiomalleissa.

Liitteessä 4 on esitetty residuaalien jakaumakuvioita ensimmäisestä regressiomallista. Toisen regressiomallin residuaalien jakauma on käytännössä täysin samanlainen kuin ensimmäisen, joten sen omia jakaumakuvioita ei esitetä. Jakaumakuvioista valittiin mukaan histogrammi-, studentisoitujen residuaalien hajonta- sekä Q-Q Plot -kuvio. Histogrammikuvioista nähdään, että residuaalit ovat jakautuneet symmetrisesti ja niiden keskiarvo on 0. Q-Q Plot -kuvioista havaitaan, että residuaalien jakauma etenee lineaarisesti vasemmalta alhaalta oikealle ylös, joten jakauma noudattelee normaalijakaumaa (Metsämuuronen 2001: 77). Viimeisenä tarkastellaan vielä studentisoitujen residuaalien hajontaa. Hajontakuviota on melko tasainen, joskin se muistuttaa hieman ellipsiä. Oikeassa reunassa ennustearvojen ääripäässä residuaalit saavat selvästi pienempiä arvoja kuin muualla kuviossa, mutta kokonaisuutena hajonnan voidaan todeta olevan tarpeeksi tasainen. Kuvioiden tarkastelun perusteella voidaan näin ollen todeta, että regressioanalyysin oletukset täyttyvät.

6.3. Regressioanalyysien tulokset

Tarkastellaan seuraavaksi ensimmäistä hypoteesia ja sen tutkimiseen käytettävää regressiomallia (1). Taulukossa 3 ovat regressioanalyysistä saadut tulokset. Ensimmäisellä hypoteesilla tutkitaan, onko yhteiskuntavastuun ja tilintarkastuspalkkion välillä negatiivinen yhteys eli pieneneekö tilintarkastuspalkkio, kun yhteiskuntavastuun pistemäärä kasvaa tai kasvaako tilintarkastuspalkkio vastuullisuuden heikentyessä. Koska tutkittavan yhteyden suunta on päätetty, kyseessä on yksisuuntainen testi, joten tilasto-ohjelmasta saatu p-arvo puolitetaan. Kaikissa tutkielman taulukoissa esitetään kuitenkin alkuperäiset p-arvot. Vuosi- ja toimialadummyja ei ole raportoitu taulukoissa.

Ensimmäinen hypoteesi ei saa tuloksista vahvistusta (taulukko 3). Yhteiskuntavastuun kokonaissuorituskykyä kuvaavan *CSR*-muuttujan estimoitu regressiokerroin on 0,0049, joten yhteys tilintarkastuspalkkioon on positiivinen eli palkkiota kasvattava. Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä, joten vastuullisemmat yritykset näyttäisivät myös maksavan hieman suurempia tilintarkastuspalkkioita. Yhteys on päinvastainen kuin hypoteesissa oletetaan, joten ensimmäinen hypoteesi hylätään.

Taulukko 3. Regressioanalyysin (1) tulokset.

Muuttuja	Estimoitu regressiokerroin	Kertoimen keskivirhe	Regressiokertoimen 2-suuntaisen t-testin p-arvo
Vakiotermi	5,4893 ***	0,4610	<,0001
SIC	0,0093	0,0126	0,4610
LnAssets	0,4423 ***	0,0302	<,0001
FgnAssets	0,4664 ***	0,0996	<,0001
MBR	0,0022	0,0031	0,4790
ROA	-0,1842	0,3259	0,5723
Leverage	0,3182 *	0,1710	0,0638
InvRec	0,8031 ***	0,2152	0,0002
FinanceD	0,0240	0,0260	0,3581
YearEndD	0,0356	0,0569	0,5323
CSR	0,0049 ***	0,0012	<,0001
GovScore	-0,0040 *	0,0021	0,0566
LnNAFees	0,1917 ***	0,0189	<,0001
Delay	0,0012	0,0029	0,6844
NewauditD	-0,0178	0,0772	0,8174

$R^2 = 0,7953$; F-testi = 139,35***

* Tulos on tilastollisesti merkitsevä 5 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti melkein merkitsevä.

** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 1 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

*** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 0,1 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Taulukosta 3 voidaan havaita, että SIC-koodien lukumäärällä, market-to-book -luvulla, ROA:lla, rahoituksen hankkimisella, kiireaikaan sijoittuvalla tilinpäätöspäivällä, tilintarkastuksen viiveellä tai tilintarkastajan vaihtumisella ei ole tilastollisesti merkitsevää yhteyttä tilintarkastuspalkkioon, vaikka monissa aikaisemmissa tutkimuksissa yhteys on havaittu. Esikuva-artikkelissa esimerkiksi todettiin *SIC*-muuttujaa lukuun ottamatta, että kaikki edellä mainitut vaikuttavat tilintarkastuspalkkioon 0,1 prosentin merkitsevyystasolla.

Odotusten mukaisesti voidaan todeta, että taseen loppusumma ja ulkomaisten tase-erien osuus loppusummasta kasvattavat kumpikin tilintarkastuspalkkiota ja tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Estimoidut regressiokertoimet ovat 0,4423 ja 0,4664. Pitkäaikaisen velan osuus taseen loppusummasta näyttäisi kasvattavan palkkiota, joskin tulos on tilastollisesti vain melkein merkitsevä. Tulosten perusteella myös toimintariskiä kas-

vattavilla vaikeasti tarkastettavilla erillä on positiivinen yhteys tilintarkastuspalkkioon ja yhteys on tilastollisesti erittäin merkittävä. Sen estimoitu regressiokerroin on 0,8031. Myös neuvontapalveluista veloitetut palkkiot näyttäisivät olevan positiivisesti yhteydessä tilintarkastuspalkkioon. Corporate governancen yhteys puolestaan on negatiivinen, mutta estimoitu regressiokerroin on pieni ja tulos tilastollisesti melkein merkitsevä.

Regressioanalyysin (1) tulosten muuttamista rahamääräisiksi luvuiksi vaikeuttavat muuttujille tehdyt logaritmuunnokset. Tavallisesti lineaarisessa regressioanalyysissä yhden yksikön muutos selittävässä muuttujassa lisää selitettävän muuttujan ennustearvoa estimoidun regressiokertoimen verran. Logaritmuuttujien suhteen sen sijaan on helpompi käsitellä muutosta prosentteina. Kun selitettävä muuttuja on logaritmuuodossa, tavallisen selittävän muuttujan kasvaessa yhden yksikön verran selitettävä kerrotaan luvulla e^β , jossa β on selittävän muuttujan regressiokerroin. Jos taas selittävä kasvaa viisi yksikköä, kerrotaan selitettävä luvulla $e^{5\beta}$. Näin ollen esimerkiksi yhteiskuntavastuun pistemäärän kasvu 20 pisteellä kasvattaisi tilintarkastuspalkkiota noin 10 % ($e^{20 \times 0,0049} = 1,10296$). Kun sekä selitettävä että selittävä muuttuja ovat logaritmuuodossa, muutos joudutaan laskemaan käyttäen kummankin kohdalla prosenttiosuuksia. Muutos lasketaan kaavalla $e^{a\beta}$, jossa $a = \ln([100+p]/100)$. Kun esimerkiksi taseen loppusumma kasvaa 10 %, tilintarkastuspalkkio kasvaa $e^{\ln(1,1) \times 0,4423} = 1,043 = 4,3$ %. (Benoit 2011: 4; Greco, Allegrini, Del Lungo, Savellini & Gabellini 2015: 367.) Selittävien muuttujien muutosten vaikutusta tulkittaessa on muistettava, että laskettu selitettävän muuttujan prosentuaalinen muutos pätee vain sen geometriseen keskiarvoon. Lisäksi muiden muuttujien oletetaan pysyvän vakiona.

Regressiomallin (1) korjattu selitysaste on 0,7953, joten malli selittää noin 80 % selitettävän muuttujan *LnAFees* vaihtelusta. Selitysaste on hieman korkeampi verrattuna Kohin ja Tongin (2013: 82) tutkimuksessaan käyttämään regressiomalliin, jossa yhteiskuntavastuun laiminlyönnit on yhdistetty (0,7554). Mallit ovat melko samanlaiset ja vertailut luvut ovat korjattuja selitysasteita eli muuttujien määrä ja otoskoko on otettu niissä huomioon. Mahdollinen syy eroon saattaa olla se, että esikuva-artikkelissa Kohin ja Tongin (2013) käyttämä yritysjoukko on paljon laajempi ja monipuolisempi ulottuen 3000 markkina-arvoltaan suurimpaan yhdysvaltalaiseen yritykseen, joten yritykset eivät ole keskenään yhtä samankaltaisia kuin S&P 500 -indeksin yritykset. Tämä luonnollisesti vaikuttaa selitettävän muuttujan todellisten ja ennustearvojen hajontaan, jotka puolestaan vaikuttavat mallin selitysasteeseen (Renaud & Victoria-Feser 2010: 1854).

Analyysi suoritettiin pakottavalla menettelyllä, joka ottaa kaikki valitut muuttajat malliin, vaikka ne eivät enää parantaisi selitystasetta. Taseen loppusumma selitti analyysissä (1) yksistään noin 54 % tilintarkastuspalkkioiden vaihtelusta. Konsultointipalveluista veloitetuista palkkioista kuvaava muuttuja kasvatti selitystasetta noin 16,1 prosenttiyksikköä, kun taas loput muuttujista kasvattivat sitä enää vain vähän. Yhteiskuntavastuun vaikutus selitystaseseen oli kuitenkin kolmanneksi suurin, joskin se jäi jo 1,8 prosenttiyksikköön. Myös esimerkiksi vaikeasti tarkastettavien erien vaikutus selitystaseseen oli vain 1,7 prosenttiyksikköä, vaikka se on monissa aikaisemmissa tutkimuksissa todettu merkittävästi lisäävän tilintarkastusriskiä (Hay 2006: 170).

Taulukko 4. Regressioanalyysin (2) tulokset.

Muuttuja	Estimoitu regressiokerroin	Kertoimen keskivirhe	Regressiokertoimen 2-suuntaisen t-testin p-arvo
Vakiotermi	5,5874 ***	0,4665	<,0001
SIC	0,0087	0,0125	0,4839
LnAssets	0,4352 ***	0,0305	<,0001
FgnAssets	0,4371 ***	0,1008	<,0001
MBR	0,0020	0,0030	0,5076
ROA	-0,1486	0,3464	0,6681
Leverage	0,3226 *	0,1690	0,0573
InvRec	0,8224 ***	0,2079	<,0001
FinanceD	0,0258	0,0256	0,3153
YearEndD	0,0359	0,0559	0,5215
EcnScore	0,0007	0,0009	0,4279
EnvScore	0,0041 ***	0,0013	0,0016
SocScore	0,0001	0,0014	0,9644
GovScore	-0,0029	0,0019	0,1151
LnNAFees	0,1881 ***	0,0188	<,0001
Delay	0,0015	0,0029	0,6844
NewauditD	-0,0271	0,0776	0,8174

$R^2 = 0,7982$; F-testi = 135,33***

* Tulos on tilastollisesti merkitsevä 5 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti melkein merkitsevä.

** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 1 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

*** Tulos on tilastollisesti merkitsevä 0,1 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Taulukossa 4 on raportoitu regressioanalyysistä (2) saadut tulokset. Kontrollimuuttujien osalta tulokset eivät juuri poikkea analyysin (1) tuloksista. Tilastollisesti erittäin merkitsevä vaikutus on taseen loppusummalla, ulkomaisilla tase-erillä, varaston ja myyntisaamisten osuudella sekä neuvontapalveluilla. Velkaantuneisuuden yhteys on edelleen tilastollisesti melkein merkitsevä. Governancen vaikutus puolestaan ei ole enää edes melkein merkitsevä. Taulukosta 4 havaitaan, että taloudellisen vastuun estimoitu regressiokerroin on positiivinen. Tulos ei ole tilastollisesti merkitsevä ja hypoteesissa H_2 oletettiin yhteyden olevan negatiivinen, joten hypoteesi hylätään. Ympäristövastuun estimoitu regressiokerroin on 0,0041, joten aikaisemmin esiteltyä laskentakaavaa käyttäen esimerkiksi 20 pisteen muutos kasvattaisi tilintarkastuspalkkiota noin 8,5 %. Estimoitu regressiokerroin on tilastollisesti erittäin merkitsevä, mutta yhteys tilintarkastuspalkkioon on jälleen positiivinen eli hypoteesin oletaman vastainen, joten myös hypoteesi H_3 hylätään. Sosiaalisen vastuun osalta havaitaan, että estimoitu regressiokerroin on 0,0001. Vaikutuksen suunta on siis hypoteesin vastainen eikä tilastollisesti merkitsevä, joten myös hypoteesi H_4 hylätään.

6.4. Herkkyysanalyysit

Aineistolla suoritettiin myös muutamia herkkyysanalyyssejä käyttäen regressiomalleissa erilaisia muunnoksia tutkittavista muuttujista. Yhteiskuntavastuu ja sen osa-alueet voivat alkuperäisissä malleissa saada arvoja välillä 1–100 ja käytännössä niin tilintarkastajan kuin sidosryhmien voi olla vaikea mieltää eroa esimerkiksi 56 ja 72 pistettä saaneiden yritysten välille. Jotta ero vahvan ja heikon vastuullisuuden välillä olisi jyrkempi, kokeiltiin malleissa käyttää tutkittavina muuttujina muutamia erilaisia dummy-muuttujia, joilla kuvattiin eri vastuullisuuden tasoja. Ensimmäisessä herkkyysanalyysissä rajaksi asetettiin 50 pistettä eli dummy-muuttujat saivat arvon 1, mikäli pistemäärä ylitti 50 pisteen rajan, ja muutoin 0. Kontrollimuuttujat pidettiin samoina. Tällä muutoksella sekä regressiomallin (1) että -mallin (2) selitysaste pysyi lähes samana. Regressioanalyysien tulokset eivät muuttuneet, vaan kaikki hypoteesit hylättiin. Kuten alkuperäisissä analyysissä, kokonaisvastuullisuus sekä ympäristövastuu olivat positiivisesti yhteydessä tilintarkastuspalkkioon. Yksisuuntaisten t-testien p-arvot olivat 0,01 ja 0,0004. Toisessa herkkyysanalyysissä dummy-muuttujien rajaksi asetettiin mediaanipistemäärät ja kolmannessa 25 pistettä. Tulokset ja mallien selitysasteet pysyivät kummasakin jokseenkin samanlaisina eli hypoteesit eivät saaneet vahvistusta.

Esikuvatutkimusta mukaillen regressiomalleja kokeiltiin myös osa-aineistoilla. Yrityshavainnot jaettiin taseen loppusumman mukaan tertiileihin eli yhtä monta havaintoa sisältäviin kolmanneksiin ja regressiomallit (1) ja (2) suoritettiin erikseen kullekin osajoukolle alkuperäisillä muuttujilla. Regressiomallin (1) korjatut selityksasteet olivat välillä 58–76 %. Tulokset pysyivät niin tutkittavien kuin kontrollimuuttujienkin osalta lähes samoina. Yrityksillä, joilla taseen loppusumma oli yli 22,8 miljoonaa, ympäristövastuun positiivinen yhteys palkkioon ei ollut enää tilastollisesti merkitsevä. Vastuullisuuden yhteistuloksen positiivinen yhteys palkkioon ei puolestaan ollut tilastollisesti merkitsevä yhdelläkään osajoukolla.

Osajoukon määrittävänä muuttujana kokeiltiin myös käyttää yleistä toimialaa, jossa ensimmäiseen joukkoon kuuluvat tavanomaiset teollisuus- ja palveluyritykset (industrial), toiseen joukkoon esimerkiksi energian- ja kaasunjakeluyritykset (utilities) ja kolmanteen kuljetusalan yritykset (transportation). Tulokset pysyivät muuttumattomina eli yksikään hypoteesi ei saanut vahvistusta.

6.5. Yhteenvedo tutkimustuloksista

Ensimmäisessä hypoteesissa oletettiin yhteiskuntavastuun ja tilintarkastuspalkkioiden välillä olevan negatiivinen yhteys. Siten vahva yhteiskuntavastuun suorituskyky pienentäisi tilintarkastajan riskejä, mikä johtaisi matalampaan hinnoitteluun. Vastaavasti heikko suorituskyky kasvattaisi riskejä ja tilintarkastuspalkkiota. Toinen, kolmas ja neljäs hypoteesi kuvasivat vastuullisuuden osa-alueiden itsenäistä vaikutusta tilintarkastuksen hinnoitteluun. Hypoteesi H₂ edusti taloudellista vastuullisuutta, H₃ ympäristövastuullisuutta ja H₄ sosiaalista vastuullisuutta. Osa-alueiden itsenäistä vaikutusta tutkimalla haluttiin selvittää erityisesti, lisäävätkö vastuullisuuden laiminlyönnit yhdellä osa-alueella tilintarkastuksen riskejä niin paljon, että se vaikuttaisi hinnoitteluun.

Ensimmäistä hypoteesia tutkittiin regressiomallilla (1) ja muita hypoteeseja regressiomallilla (2). Mallit poikkesivat toisistaan vain tutkittavien muuttujien osalta. Aikaisemmista tutkimuksista johdetut kontrollimuuttujat pidettiin samoina. Kummankin mallin korjattu selityksaste oli hieman alle 80 %, joten mallit selittävät suuren osan tilintarkastuksen hinnoittelusta. Malleja ei kuitenkaan ole suunniteltu käytettäväksi ennustamiseen, vaan tämän tutkielman tarkoitus oli tutkia asetettuja hypoteeseja. Kontrollimuuttujista taseen loppusumma, monimutkaisten tarkastettavien erät sekä ulkomaiset tase-erät todettiin kasvattavan tilintarkastuspalkkiota. Tulos oli kunkin osalta tilastollisesti erit-

täin merkitsevä. Konsultointipalkkioiden yhteys lakisääteiseen tilintarkastuspalkkioon oli positiivinen. Kummassakin mallissa taseen loppusumma selitti yksistään noin 54 % palkkioiden vaihtelusta. Neuvontapalveluiden palkkiota kuvaava muuttuja kasvatti selitystasetta 16,1 prosenttiyksiköllä ja loput muuttujat kasvattivat selitystasetta enää hyvin vähän kukin. Yhteiskuntavastuun osuus selitystasesta oli 1,8 ja ympäristövastuun osuus 2,9 prosenttiyksikköä. Muut osa-alueet eivät kasvattaneet selitystasetta.

Hypoteesi H_1 ei saanut vahvistusta analyysin tuloksista. Yhteiskuntavastuun kokonaistulosta kuvaava muuttuja *CSR* oli positiivisesti yhteydessä palkkioon, joten yhteyden suunta oli vastoin hypoteesin oletusta. Tulos oli tilastollisesti erittäin merkitsevä. Myös hypoteesit H_2 , H_3 ja H_4 hylättiin. Kaikkien osa-alueiden vaikutuksen suunta oli hypoteesien oletusten vastainen. Taloudellisen ja sosiaalisen vastuun yhteys ei ollut tilastollisesti merkitsevä, mutta ympäristövastuun yhteys oli erittäin merkitsevä. Tulos osoittaa todennäköisesti vain sen, että suuret yritykset, jotka maksavat luonnollisesti myös suurempia palkkioita, huolehtivat myös vastuullisuudestaan paremmin.

7. YHTEENVETO

Tutkielman lähtökohtana toimi yhteiskunnan alati kasvava kiinnostus yritysten vastuullisuutta ja etenkin sen laiminlyöntejä kohtaan. Tarkoituksena oli tutkia, vaikuttaako yhteiskuntavastuun ja sen osa-alueiden suorituskyky tilintarkastuksen riskitasoon siinä määrin, että tilintarkastajat huomioisivat sen tilintarkastuksen hinnoittelussa. Sidosryhmien luomia odotuksia ja vallankäytön mahdollisuuksia silmällä pitäen aineistona päätettiin käyttää yhdysvaltalaisia S&P 500 -indeksin yrityksiä. Esikuva-artikkeliksi valittua Kohin ja Tongin (2013) tutkimusta laajennettiin tutkimalla myös vahvan yhteiskuntavastuun suorituskyvyn yhteyttä palkkioihin sen sijaan, että olisi tutkittu pelkkiä laiminlyöntejä. Hypoteesit johdettiin siis vastuullisuuden kaksisuuntaisesta luonteesta. Toisaalta laiminlyöntien oletettiin kasvattavan palkkioita, toisaalta taas vastuullisen toiminnan pienentävän palkkioita.

Tutkielman ensimmäisessä luvussa luotiin lyhyehkö katsaus tutkimuskenttään sekä esiteltiin tutkimusongelma ja sen merkitys. Toisessa luvussa käsiteltiin tilintarkastuspalkkion muodostumiseen vaikuttavia tekijöitä ja yleisellä tasolla tilintarkastajan riskitason määräytymistä. Tilintarkastuspalkkion määräytymisen teoreettisena perustana toimi Simunicin (1980) tutkimus, jonka mukaan palkkio on suoraan yhteydessä tehdyn työn määrään ja yksikköhintaan sekä oikeudenkäyntiriskiä, joka seuraa sidosryhmien odotuksista ja mahdollisesti kokemista tappioista. Tekijöiden, jotka vaikuttavat tilintarkastajan mahdollisesti kohtaamiin tappioihin oikeudenkäynnin tilanteessa, tulisi vaikuttaa myös tilintarkastukseen käytettyihin resursseihin ja lopulta palkkioon (Pratt & Stice 1994: 643). Aikaisempien tutkimusten perusteella tunnistettiin muuttujia, joita käytettiin kontrollimuuttujina tutkielman regressiomalleissa. Sopivien muuttujien valinnassa nojaututtiin suurelta osin Hayn meta-analyysihin (Hay ym. 2006; Hay 2013).

Kolmannessa luvussa esiteltiin yhteiskuntavastuun ja sen osa-alueiden sisältöä. Tutkittavien muuttujien määrittämistä ja tulosten tulkintaa varten luvussa perehdyttiin lisäksi yhteiskuntavastuun mittaamiseen ja käytettyihin mittareihin, kolmansien osapuolien tuottamiin vastuullisuusarviointeihin sekä arviointien haasteisiin. Neljännessä luvussa käsiteltiin yhteiskuntavastuun teoreettista yhteyttä tilintarkastusrisktiin ja tilintarkastajan liiketoimintarisktiin. Aikaisemmissa tutkimuksissa vastuullisuuden on todettu olevan yhteydessä muun muassa taloudelliseen suorituskykyyn, johdon rehellisyyteen, tuloksenjärjestelyyn, tulevaisuuden ennustamiseen ja maineeseen, jotka kaikki osaltaan vaikuttavat asiakkaan riskisyyteen ja siten mahdollisesti myös hinnoitteluun.

Viidennessä luvussa esiteltiin käytettävä aineisto ja tutkimusmenetelmä sekä perusteet niiden valitsemiselle. Regressioanalyysistä varten rakennettiin regressiomalli, jossa pohjana käytettiin Kohin ja Tongin (2013) regressiomallia. Mallia muokattiin osin Hayn ym. (2006) ja Hayn (2013) meta-analyysissä osoittautuneiden seikkojen perusteella ja osin saatavan datan rajoitteiden mukaan. Malli oli kuitenkin suurelta osin esikuva-artikkelin kaltainen. Koska aineistossa esiintyi havaintoja samoista yrityksistä useampaan kertaan, malliin sisällytettiin myös toimialadummyt liitteessä 1. kuvatus toimialajaottelun perusteella. Vuositason systemaattinen vaikutus hinnoitteluun kontrolloitiin vuosidummyillä. Lisäksi estimoitujen virhetermien keskivirheet klusteroitiin yrityksittäin käyttäen SAS:n `surveyreg`-proseduuria.

Kuudennessa luvussa suoritettiin regressioanalyysit ja esiteltiin tutkimustulokset. Hypoteesien tutkimista varten analyysi suoritettiin kahdella eri mallilla, jotka poikkesivat toisistaan vain yhteiskuntavastuun muuttujien osalta. Kummankin regressiomallin noin 80 %:n selitysaste osoittaa, että käytetyt mallit kuvaavat melko hyvin tilintarkastuspalkkion muodostumista. Ensimmäisellä hypoteesilla tutkittiin, onko yhteiskuntavastuun kokonaistuloksen ja tilintarkastuspalkkion välillä negatiivinen yhteys eli pienentääkö vastuullisuus palkkiota ja vastaavasti, kasvattavatko vastuullisuuden laiminlyönnit palkkiota. Toisella hypoteesilla tutkittiin vastaavaa yhteyttä taloudellisen vastuun osalta, kolmannella ympäristövastuun ja neljännellä sosiaalisen vastuun osalta. Kohin ja Tongin (2013) tutkimuksesta poiketen hypoteeseille ei saatu analyysien tuloksista vahvistusta. Yhteiskuntavastuun ja ympäristövastuun yhteys oli tilastollisesti erittäin merkitsevä, mutta yhteyden suunta ei vastannut hypoteesien oletusta. Taloudellisen vastuun ja sosiaalisen vastuun yhteys puolestaan ei ollut tilastollisesti merkitsevä eikä oikean suuntainen, joten kaikki hypoteesit hylättiin.

7.1. Johtopäätökset

Tutkielman tulokset osoittavat varsin selkeästi, että tilintarkastajat eivät koe yhteiskuntavastuuta laajalla tasolla tekijänä, joka vähentäisi tai lisäisi tilintarkastuksen riskejä. Analyysissä havaittiin, että yhteiskuntavastuun kokonaistuloksella ja ympäristövastuulla on positiivinen yhteys palkkioihin ja yhteys on tilastollisesti erittäin merkitsevä. Vastuullisempi yritys maksaisi siis enemmän tilintarkastajalle, mikä ei kuulosta järkevältä tilintarkastuksen riskien näkökulmasta. Mahdollinen selitys saattaaakin piillä tekijöissä, jotka vaikuttavat palkkioon, mutta eivät tilintarkastajan arvioimaan riskitasoon. Esimerkiksi corporate governancen ja tilintarkastuspalkkioiden välistä yhteyttä koskevissa tut-

kimuksissa on havaittu, että vaikka governancen korkeampi taso teoriassa pienentää riskejä, niin yhteys palkkioon voi kuitenkin olla positiivinen esimerkiksi silloin, kun riippumattomat jäsenet vaativat erityisen korkealaatuista työtä tilintarkastajalta suojelemaan omaa mainettaan (Hay, Knechel & Ling 2008; 10; Hay 2013: 172).

Toinen mahdollinen selitys saattaa olla itse yrityksen maineen suojeleminen. Cao, Myers ja Omer (2012: 957) esittävät, että yritykset, joilla on hyvä maine ja jotka yleisesti mielleltään vastuullisiksi, haluavat todennäköisesti myös suojella mainettaan ja ovat siten valmiita maksamaan korkeampia palkkioita vastineeksi laadukkaammasta tilintarkastuksesta. Laadukkaampi tilintarkastus näkyy joko käytettyjen työtuntien määrässä tai tilintarkastustiimin ammattitaidossa ja kokemuksessa. Koska vastuullisilla yrityksillä on todettu olevan korkeampi governancen taso (Stuebs 2015: 49) sekä hyvä maine (Hur, Kim & Woo 2014: 82), voivat kummatkin tekijät osaltaan selittää tutkielmassa havaitun positiivisen yhteyden yhteiskuntavastuun ja tilintarkastuspalkkioiden välillä.

Chen, Srinidhi, Tsang ja Yu (2016) tutkivat yrityksen sitoutumista taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen ja sen vaikutusta yhteiskuntavastuuraporttien uskottavuuteen. He mittasivat sitoutumista tilintarkastuspalkkioiden määrällä, mikä tarkoittaa, että jotkin yritykset maksavat korkeampia palkkioita saadakseen vastineeksi korkeampilaatuista tarkastusta ja osoittavat siten sitoutumisensa taloudellisen raportointinsa luotettavuuteen. Vastuullisuusraportointi on edelleen pääosin vapaaehtoista, sen sisällöstä ja muodosta on annettu vain suosituksia eivätkä läheskään kaikki yritykset hanki raporteilleen ulkopuolista varmennusta, joten esimerkiksi sijoittajien päätöksenteko riippuu siitä, luottavatko he informaatioon (Cohen & Simnett 2015: 59–61; Chen ym. 2016: 55). Chenin ym. (2016: 54) tutkimuksessa ilmeni, että yritykset pyrkivät lisäämään erillisten vastuullisuusraporttinsa uskottavuutta osoittamalla sitoutuvansa vahvasti taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen ja maksavat näin ollen korkeampia palkkioita. Positiivinen yhteys säilyi myös, kun edellä esitetyt governancen ja maineen vaikutukset kontrolloitiin.

Chan ym. (2014: 68) puolestaan havaitsivat governancen, yrityksen koon ja sijoittajien vaikutusvallan kasvattavan vapaaehtoisen yhteiskuntavastuuraportoinnin määrää yhtiön vuosikertomuksissa. Cohenin ym. (2016: 69) mukaan vastuullisuusinformaatio vuosikertomuksissa kärsii samoista luotettavuusongelmista kuin erillisissä raporteissakin esitetty, joten voi olla mahdollista, että yhtiö pyrkii parantamaan sen uskottavuutta maksamalla omasta aloitteestaan korkeampia palkkioita ja osoittamalla siten sitoutumisensa taloudellisen raportoinnin luotettavuuteen. Yritys voi myös hankkia tilintarkastajalta

erillisen varmennuksen yhteiskuntavastuuraporttiin, mikä luonnollisesti kasvattaa palkkiota. Esimerkiksi Chenin ym. (2016: 69) käyttämässä aineistossa tällaisia tapauksia oli kuitenkin alle prosentti havainnoista, joten ilmiö ei ole yleinen eikä sen vaikutuksen uskota vaikuttavan merkittävästi tässä tutkielmassa havaittuun palkkioiden ja vastuullisuuden positiiviseen yhteyteen.

Mielenkiintoista saaduissa tuloksissa on se, miksi osa-alueista juuri ympäristövastuu oli tilastollisesti erittäin merkitsevä tekijä, kun taas taloudellisen ja sosiaalisen vastuun vaikutus jopa aineistossa on hyvin pieni eikä lähelläkään tilastollisesti merkitsevää. Aikaisemmista tutkimuksista poiketen governancen yhteys oli puolestaan negatiivinen. Tuloksia tulkittaessa on kuitenkin hyvä muistaa, että yhteiskuntavastuun muuttujien jakauma oli voimakkaasti vasemmalle vino eli korkean pistemäärän saaneita havaintoja oli paljon, kun taas palkkioiden luonnollinen logaritmi oli normaalijakautunut. Tämä voi osittain vaikuttaa tulokseen, koska aineistossa on vähemmän havaintoja, joissa korkea palkkio esiintyy yhdessä matalaan vastuullisuuspistemäärän ja matala palkkio yhdessä korkean pistemäärän kanssa. On myös muistettava, että vaikka kummankin mallin korjattu selitysaste oli noin 80 %, yhteiskuntavastuun osuus selitysasteesta oli alle kaksi prosenttiyksikköä ja ympäristövastuun osuus alle kolme prosenttiyksikköä, joten niiden käytännön merkitys on tässä aineistossa vähäinen.

7.2. Jatkotutkimussuosituksiset

Vaikka tilintarkastuspalkkioita ja yhteiskuntavastuuta on erillään tutkittu jo pitkään, näiden kahden välisestä yhteydestä on tehty vasta vähän tutkimuksia. Yksi tämän tutkielman tarkoituksista oli laajentaa Kohin ja Tongin (2013) tutkimusta, jossa keskityttiin ainoastaan vastuullisuuden laiminlyönteihin, huomioimalla myös vahvan yhteiskuntavastuun mahdollinen vaikutus palkkioon. Seuraavissa tutkimuksissa voitaisiin keskittyä tutkimaan lähemmin nimenomaan positiivista yhteiskuntavastuuta käyttäen esimerkiksi erilaista aineistoa, kuten ennen ja jälkeen -pareja yrityksistä, jotka ovat kehittäneet merkittävästi vastuullisuuttaan. Näin pystyttäisiin ehkä paremmin kontrolloimaan muiden muuttujien vaikutusta ja keskittymään nimenomaan vastuullisuuden ja riskitason yhteyteen. Jatkotutkimuksia voitaisiin suorittaa myös laajemmalla aineistolla, jossa olisi myös kooltaan hieman pienempiä yrityksiä tai joiden vastuupistemäärät ovat hajonneet tasaisemmin.

Vastuullisuuden tutkimista vaikeuttaa sen määrittelemisen ja mittaaminen. Nykyään termi tuskin on monellekaan yritykselle vieras, mutta ongelmana sen sijaan on, kohtaavatko yrityksen, sidosryhmien ja tilintarkastajan näkemykset vastuullisuuden sopivasta tasosta. Toisaalta se voi toimia hyvänä mittarina arvioitaessa esimerkiksi johdon rehellisyyttä, maineen menetyksen riskiä tai kuluttajien boikotoinnin todennäköisyyttä. Toisaalta taas niin osa-alueiden kuin kokonaissuorituskyvyn arvioinnit perustuvat sadoista datapisteistä saadulle informaatiolle, jolloin yksittäiset ongelmat eivät välity arviosta eikä arvio anna välttämättä todellista kuvaa riskeistä. Yritys saattaa esimerkiksi saada hyvän tuloksen ympäristövastuun osalta, mutta joutuakin yllättäen maksamaan valtavat sakot jätevesien huolimattoman käsittelyn takia. Tulevissa tutkimuksissa voitaisiinkin tutkia, millä keinoilla tilintarkastaja arvioi asiakkaan vastuullisuuden tasoa, eroaako arvio merkittävästi kolmansien osapuolien antamista arvioinneista ja millaiset yhteiskuntavastuun tekijät erityisesti kasvattavat tai pienentävät tilintarkastajan riskitasoa.

LÄHDELUETTELO

- Arvopaperimarkkinayhdistys. *Corporate Governance, mitä se on?* [online] Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://cgfinland.fi/corporate-governanceesta/corporate-governance-mita-se-on>>.
- Arvopaperimarkkinayhdistys (2010). *Suomen listayhtiöiden hallinnointikoodi (Corporate governance)* [online]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://cgfinland.fi/files/2012/01/suomen-listayhtioiden-hallinnointikoodi-cg2010.pdf>>.
- Bamber, E.M., L.S. Bamber & M.P. Schoderbek (1993). Audit structure and other determinants of audit report lag. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 12:1, 1–23.
- Bell, T.B., W.R. Knechel & J.J. Willingham Jr. (1994). An exploratory analysis of the determinants of audit resource allocations. Teoksessa: *Auditing Symposium XII: Proceedins of the 1994 Deloitte & Touche/University of Kansas Symboisium on Auditing Problems*, 49–67. University of Kansas: School of Business.
- Bell, T.B. & J.V. Carcello (2000). A decision aid for assessing the likelihood of fraudulent financial reporting. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 19:1, 169–184.
- Bell, T.B., W.R. Landsman & D.A. Shackelford (2001). Auditors' perceived business risk and audit fees: Analysis and evidence. *Journal of Accounting Research* 39:1, 35–43.
- Bell, T.B., R. Doogar & I. Solomon (2008). Audit labor usage and fees under business risk auditing. *Journal of Accounting Research* 46:4, 729–760.
- Benoit, K. (2011). *Liner regression models with logarithmic transformations* [online]. London School of Economics. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://www.kenbenoit.net/courses/ME104/logmodels2.pdf>>.

- Brumfield, C.A., R.K. Elliot & P.D. Jacobson (1983). Business risk and the audit process. *Journal of Accountancy* 155:4, 60–68.
- Burke, L. & J.M. Logsdon (1996). How corporate social responsibility pays off. *Long Range Planning* 29:4, 495–502.
- Campa, D. (2013). "Big 4 fee premium" and audit quality: latest evidence from UK listed companies. *Managerial Auditing Journal* 28:8, 680–707.
- Carnegie, G.D. & C.J. Napier (2013). Popular accounting history: Evidence from post-Enron stories. *Accounting Historians Journal* 40:2, 1–20.
- Carson, E., Simnett, R., B.S. Soo & A.M. Wright (2012). Changes in audit market competition and Big N premium. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 31:3, 47–73.
- Carson, E. & N. Fargher (2007). Note on audit fee premiums to client size and industry specialization. *Accounting and Finance* 47:3, 423–446.
- Chan, M.C., J. Watson & D. Woodliff (2014). Corporate governance quality and CSR disclosures. *Journal of Business Ethics* 125:1; 59–73.
- Chan, P., M. Ezzamel & D. Gwilliam (1993). Determinants of audit fees for quoted UK companies. *Journal of Business & Accounting* 20:6, 765–786.
- Chatterji, A.K. & D.I. Levine (2006). Breaking down the wall of codes: Evaluating non-financial performance measurement. *California Management Review* 48:2, 29–51.
- Chatterji, A.K., D.I. Levine & M.W. Toffel (2009). How well do social ratings actually measure corporate social responsibility? *Journal of Economics & Management Strategy* 18:1, 125–169.
- Chatterji, A.K. & M.W. Toffel (2010). How firms respond to being rated. *Strategic Management Journal* 31:9, 917–945.

- Chen, C-M. & M. Delmas (2011). Measuring corporate social performance: An efficiency perspective. *Production and Operations Management* 20:6, 789–804.
- Chen, L., B. Srinidhi, A. Tsang & W. Yu (2016). Audited financial reporting and voluntary disclosure of corporate social responsibility (CSR) reports. *Journal of Management Accounting Research* 28:2, 53–76.
- Chih, H-L., C-H. Shen & F-C. Kang (2008). Corporate social responsibility, investor protection, and earnings management: Some international evidence. *Journal of Business Ethics* 79:1–2, 179–198.
- Choi, B.B., D. Lee & Y. Park (2013). Corporate social responsibility, corporate governance and earnings quality: Evidence from Korea. *Corporate Governance: An International Review* 21:5, 447–467.
- Choi, B.B. & H. Wang (2007). The promise of a managerial values approach to corporate philanthropy. *Journal of Business Ethics* 75:4, 345–359.
- Clatworthy, M.A., G.H. Makepeace & M.J. Peel (2009). Selection bias and the Big Four premium: New evidence using Heckman and matching models. *Accounting and Business Research* 39:2, 139–166.
- Cobbin, P. E. (2002). International dimensions of the audit fee determinants literature. *International Journal of Auditing* 6:1, 54–77.
- Cochran, P.L & R.A. Wood (1984). Corporate social responsibility and financial performance. *Academy of Management Journal* 27:1, 42–56.
- Dhaliwal, D.S, O.Z. Li, A. Tsang & Y.G. Yang (2011). Voluntary nonfinancial disclosure and the cost of equity capital: The initiation of corporate social responsibility reporting. *The Accounting Review* 86:1, 59–100.
- Dillard, J. & D. Layzell (2014). An ongoing journey of corporate social responsibility. *Accounting Forum* 38, 212–226.
- English, D.M. & D.K. Schooley (2014). The evolution of sustainability reporting. *CPA Journal* 84:3, 26–35.

- Euroopan komissio (2011). *Communication from the commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions: A renewed Eu strategy 2011-14 for Corporate Social Responsibility* [online]. Brussels, 25.10.2011 COM(2011) 681 final. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/705/attachments/1/translations/en/renditions/native>>.
- Fleischer, R. & M. Goettsche (2012). Size effects and audit pricing: Evidence from Germany. *Journal of International Accounting, Auditing and Taxation* 21:2, 156–168.
- Ghosh, A. & S. Lustgarten (2006). Pricing of initial audit engagements by large and small audit firms. *Contemporary Accounting Research* 23:2, 333–368.
- Gilbert, D.U., A. Rasche & S. Waddock (2011). Accountability in a global economy: The emergence of international accountability standards. *Business Ethics Quarterly* 21:1, 23–44.
- Global Reporting Initiative. *Sustainability reporting* [online]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://www.globalreporting.org/information/sustainability-reporting/Pages/default.aspx>>.
- Global Reporting Initiative. *About GRI* [online] . Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://www.globalreporting.org/information/about-gri/Pages/default.aspx>>.
- Godfrey, P.C, C.B. Merrill & J.M. Hansen (2009). The relationship between corporate social responsibility and shareholder value: An empirical test of the risk management hypothesis. *Strategic Management Journal* 30:4, 425–445.
- Greco, G., Allegrini, M., Del Lungo, C., P.G. Savellini & L. Gabellini (2015). Drivers of solid waste collection costs. Empirical evidence from Italy. *Journal of Cleaner Production* 106, 364–371.
- Grunert, J., L. Norden & M. Weber (2005). The role of non-financial factors in internal credit ratings. *Journal of Banking & Finance* 29:2, 509–531.

- Hackenbrack, K. & W.R. Knechel (1997). Resource allocation decisions in audit engagements. *Contemporary Accounting Research* 14:3, 481–499.
- Hay, D.C, W.R. Knechel. & N. Wong (2006). Audit fees: A meta-analysis of the effect of supply and demand atthongributes. *Contemporary Accounting Research* 23:1, 141–191.
- Hay, D., R. Knechel & H. Ling (2008). Evidence on the impact of internal control and corporate governance on audit fees. *International Journal of Auditing* 12:1, 9–24.
- Hay, D. (2013). Further evidence from meta-analysis of audit fee research. *International Journal of Auditing* 17:2, 162–176.
- Healy, P.M. & K.G. Palepu (2003). The fall of Enron. *Journal of Economic Perspectives* 17:2, 3–26.
- Holopainen, M. & P. Pulkkinen (2002). *Tilastolliset menetelmät*. Helsinki: WSOY. 338 s. 951-0-25571-8.
- Hong, Y. & M.L. Andersen (2011). The relationship between corporate social responsibility and earnings management: An exploratory study. *Journal of Business Ethics* 104:4, 461–471.
- Hur, W-M., H. Kim & J. Woo (2014). How CSR leads to corporate brand equity: Mediating mechanisms of corporate brand credibility and reputation. *Journal of Business Ethics* 125:1, 75–86.
- Jones, M.T. (1995). Instrumental stakeholder theory: A synthesis of ethics and economics. *Academy of Management Review*20:2, 404–437.
- Jussila, M. (2010). *Yhteiskuntavastuu. Nyt*. Vantaa: Markku Jussila ja Infor Oy. ISBN 978-952-5123-98-2.
- Kim, Y., M.S. Park & B. Wier (2012). Is earnings quality associated with corporate social responsibility? *The Accounting Review* 87:3, 761–796.

- Kizirian, T.G., B.W. Mayhew & L.D. Sneathen Jr. (2005). The impact of management integrity on audit planning and evidence. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 24:2, 49–67.
- Knechel, W.R. & J.L. Payne (2001). Additional evidence on audit report lag. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 21:1, 137–146.
- Knechel, W.R. & M. Willekens (2006). The role of risk management and governance in determining audit demand. *Journal of Business Finance & Accounting* 33:9/10, 1344–1367.
- Koh, K. & Y.H. Tong (2013). The effects of clients' controversial activities on audit pricing. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 32:2, 67–96.
- Leuz, C., D. Nanda & P.D. Wysocki (2003). Earnings management and investor protection: An international comparison. *Journal of Financial Economics* 69:3, 505–527.
- Leventis, S., I. Hasan & E. Dedoulis (2013). The cost of sin: The effect of social norms on audit pricing. *International Review of Financial Analysis* 29, 152–165.
- Lyon, D.J. & M.W. Maher (2005). Importance of business risk in setting audit fees: Evidence from cases of client misconduct. *Journal of Accounting Research* 43:1, 133–151.
- Metsämuuronen, J. (2001). *Monimuuttujamenetelmien perusteet SPSS-ympäristössä*. Helsinki: International Methelp Ky. 198 s. ISBN 952-5372-07-3.
- Moizer, P. (1997). Auditor reputation: The international empirical evidence. *International Journal of Auditing* 1:1, 61–74.
- Niemi, L. (2002). Do firms pay for audit risk? *International Journal of Auditing* 6:1, 37–51.
- Niemi, L. (2003). *Essays on audit pricing*. Acta Universitatis oeconomicae Helsinkiensis. A, 1237-556X; 212. Helsinki: Helsinki School of Economics. ISBN 951-791-751-1.

- Niskala, M., T. Pajunen & K. Tarna-Mani (2009). *Yhteiskuntavastuun raportointi – Raportointi- ja laskentaperiaatteet*. Keuruu: KHT-Media Oy. ISBN 978-952-218-032-3.
- Orlitzky, M. & J.D. Benjamin (2001). Corporate social performance and firm risk: A meta-analytic review. *Business and Society* 40:4, 369–396.
- Orlitzky, M., F.L. Schmidt & S.L. Rynes (2003). Corporation social and financial performance: A meta-analysis. *Organization Studies* 24:3, 403–441.
- Petersen, M. A. (2009). Estimating standard errors in finance panel data sets: Comparing approaches. *The Review of Financial Studies* 22:1, 435–480.
- Porter, M.E. & M.R. Kramer (2011). Creating shared value. *Harvard Business Review* 89:1/2, 62–77.
- Pratt, J. & J.D. Stice (1994). The effects of client characteristic on auditor litigation risk judgments, required audit evidence, and recommended audit fees. *The Accounting Review* 69:4, 639–656.
- Renaud, O. & M-P. Victoria-Feser (2010). A robust coefficient of determination for regression. *Journal of Statistical Planning And Inference* 140:7, 1852–1862.
- Rupp, D.E., J. Ganapathi, R.V. Aguilera & C.A. Williams (2006). Employee reactions to corporate social responsibility: an organizational justice framework. *Journal of Organizational Behavior* 27:4, 537–543.
- Ruxton, G.D., M.D. Wilkinson & M. Neuhäuser (2015). Advice on testing the null hypothesis that a sample is drawn from a normal distribution. *Animal Behaviour* 107, 249–252.
- S&P Dow Jones Indices (2016). *S&P U.S. Indices – Methodology* [online]. Saatavana World Wide Webistä: <URL: <https://us.spindices.com/documents/methodologies/methodology-sp-us-indices.pdf>>.
- Scalet, S. & T.F. Kelly (2010). CSR rating agencies: What is their global impact? *Journal of Business Ethics* 94, 69–88.

- Schadewitz, H. & M. Niskala (2010). Communication via responsibility reporting and its effect on firm value in Finland. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management* 17:2, 96–106.
- Schäfer, H. (2005). International corporate social responsibility rating systems. *Journal of Corporate Citizenship* 20, 107–120.
- Semenova, N.N. (2010). *Corporate environmental performance: Consistency of metrics and identification of drivers* [online]. SIRP Working Paper 10-09. Åbo Akademi University. Saatavana World Wide Webistä: <URL: https://www.researchgate.net/profile/Natalia_Semenova/publication/46466194_On_the_Validity_of_Environmental_Performance_Metrics/links/0046352bb2f57c8d79000000.pdf>.
- Semenova, N.N. (2011). Essays on the value relevance of environmental and social performance. Turku: Natalia N. Semenova. ISBN 978-952-12-2569-7.
- Sen, S. & C.B. Bhattacharya (2001). Does doing good always lead to doing better? Consumer reactions to corporate social responsibility. *Journal of Marketing Research* 38:2, 225–243.
- Shafer, W.E. (2015). Ethical climate, social responsibility, and earnings management. *Journal of Business Ethics* 126:1, 43–60.
- Shleifer, A. & R.W. Vishny (1997). A survey of corporate governance. *The Journal of Finance* 52:2, 737–783.
- Simnett, R., A. Vanstraelen & W.F. Chua (2009). Assurance on sustainability reports: An international comparison. *The Accounting Review* 84:3, 937–967.
- Simon, D.T. & J.R. Francis (1988). The effects of auditor change on audit fees: Tests of price cutting and price recovery. *The Accounting Review* 63:2, 255–269.
- Simon, F.L. (1995). Global corporate philanthropy: A strategic framework. *International Marketing Review* 12:4, 20–37.

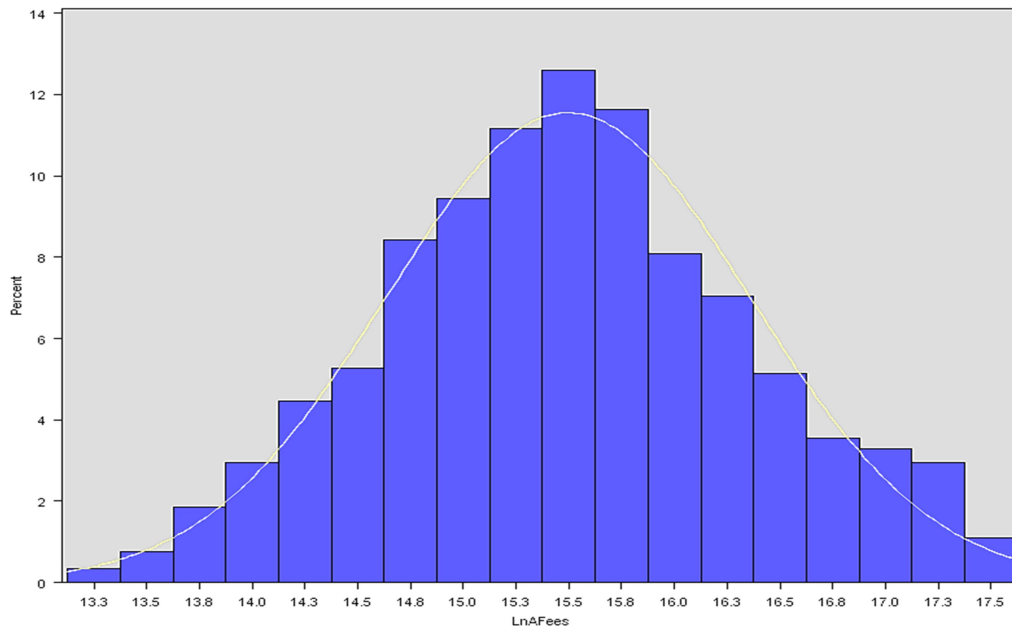
- Simunic, D.A. (1980). The pricing of audit services: Theory and evidence. *Journal of Accounting Research* 18:1, 161–190.
- Simunic, D.A. (1984). Auditing, consulting, and auditor independence. *Journal of Accounting Research* 22:2, 679–702.
- Simunic, D.A. & M.T. Stein (1996). The impact of litigation risk on audit pricing: A review of the economics and the evidence. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 15:Supplement, 119–134.
- Stice, J.D. (1991). Using financial and market information to identify pre-engagement factors associated with lawsuits against auditors. *The Accounting Review* 66:3, 516–533.
- Stuebs, M. & L. Sun (2015). Corporate governance and social responsibility. *International Journal of Law and Management* 57:1, 38–52.
- Thomson Reuters 2011. *ASSET4 ESG data – frequently asked questions* [online]. Saastavana World Wide Webistä: <URL: https://uvalibraryfeb.files.wordpress.com/2013/09/asset4_esg_datafeed_faql.pdf>.
- Turker, D. (2009). How corporate social responsibility influences organizational commitment. *Journal of Business Ethics* 89:2, 189–204.
- Turpen, R.A. (1990). Differential pricing on auditors' initial engagements. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 9:2, 60–76.
- Webb, E. (2004). An examination of socially responsible firms' board structure. *Journal of Management and Governance* 8:3, 255–274.
- Windsor, D. (2006). Corporate social responsibility: three approaches. *Journal of Management Studies* 43:1, 93–114.

LIITTEET

Liite 1. Aineiston yritysten toimialajakauma.

Toimiala	Koodi	kpl	%-osuus
Aerospace	13	2	0,5 %
Apparel	16	4	1,1 %
Automotive	19	4	1,1 %
Beverages	22	5	1,3 %
Chemicals	25	16	4,3 %
Construction	28	8	2,1 %
Diversified	31	11	2,9 %
Drugs, cosmetics & health care	34	30	8,0 %
Electrical	37	3	0,8 %
Electronics	40	58	15,4 %
Food	46	13	3,5 %
Machinery & equipment	49	12	3,2 %
Metal producers	52	4	1,1 %
Metal product manufacturers	55	3	0,8 %
Oil, gas, coal & related services	58	28	7,4 %
Paper	61	3	0,8 %
Printing & publishing	64	1	0,3 %
Recreation	67	14	3,7 %
Retailers	70	31	8,2 %
Textiles	73	1	0,3 %
Tobacco	76	3	0,8 %
Transportation	79	13	3,5 %
Utilities	82	38	10,1 %
Miscellaneous	85	71	18,9 %
Yht.		376	100 %

Liite 2. Tilintarkastuspalkkion luonnollisen logaritmin jakauma ja normaalisuustestien tuloksia.

Goodness-of-Fit Tests for Normal Distribution				
Test	Statistic		p Value	
Kolmogorov-Smirnov	D	0.02663284	Pr > D	0.013
Cramer-von Mises	W-Sq	0.14670514	Pr > W-Sq	0.026
Anderson-Darling	A-Sq	1.20571280	Pr > A-Sq	<0.005

Liite 3. Muuttujaparien väliset Pearsonin korrelaatiokertoimet.

Muuttuja	LnAFees	SIC Ikm.	LnAssets	FgnAssets	MBR	ROA	Leverage	InvRec	FinanceD	YearEndD
LnAFees		0,340***	0,736***	0,199***	-0,044	-0,156***	0,073***	-0,048	0,034	0,103***
SIC Ikm.			0,279***	-0,005	0,028	0,007	-0,051	0,161***	-0,034	-0,053*
LnAssets				0,088***	-0,118***	-0,269***	0,108***	-0,287***	0,025	0,119***
FgnAssets					-0,007	0,022	0,045	-0,014	0,006	0,142
MBR						0,209***	-0,100***	0,070*	0,037	-0,009
ROA							-0,313***	0,228***	-0,048	-0,192***
Leverage								-0,221**	0,117***	0,240***
InvRec									0,018	-0,245***
FinanceD										0,051

Muuttuja	CSR	EcnScore	EnvScore	SocScore	GovScore	LnNAFees	Delay	NewauditD
LnAFees	0,458***	0,278***	0,524***	0,413***	0,283***	0,720***	-0,126***	-0,023
SIC Ikm.	0,216***	0,164***	0,228***	0,183***	0,188**	0,320***	-0,018	0,003
LnAssets	0,381***	0,224***	0,409***	0,337***	0,282***	0,509***	-0,131***	-0,018
FgnAssets	0,161	0,122***	0,179***	0,155***	0,073	0,097	0,016	-0,008
MBR	-0,009	0,006	-0,009	0,007	-0,015	-0,012	-0,056*	0,025
ROA	0,001	0,108**	-0,032	0,010	-0,048	-0,089***	-0,095***	-0,012
Leverage	-0,052*	-0,121**	-0,043	-0,035	0,031	0,021	0,137**	0,010
InvRec	0,005	0,014	-0,010	0,013	-0,013	0,015	0,001	-0,027
FinanceD	-0,092***	-0,095***	-0,078**	-0,075**	-0,040	0,044	-0,003	-0,025
YearEndD	-0,108***	-0,092***	-0,090***	-0,101***	-0,090***	0,060*	0,111***	0,011
CSR		0,771***	0,898***	0,897***	0,704***	0,313***	-0,110**	-0,027
EcnScore			0,534***	0,615***	0,459**	0,193***	-0,080**	-0,026
EnvScore				0,793***	0,564***	0,362***	-0,146***	-0,017
SocScore					0,567**	0,275***	-0,098**	-0,037
GovScore						0,209***	-0,009	-0,013
LnNAFees							-0,088***	-0,046
Delay								-0,028

* Korrelaatio on tilastollisesti merkitsevä 5 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti melkein merkitsevä.

** Korrelaatio on tilastollisesti merkitsevä 1 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti merkitsevä.

*** Korrelaatio on tilastollisesti merkitsevä 0,1 %:n merkitsevyystasolla. Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä.

Liite 4. Regressiomallin 1 residuaalien jakaumakuvioita.